Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 117 (10714) | 1978 чылдың май 19, пятница | 1925 чылда тидезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Чурттуң ховуларында

Май болза чер ажылдакчыларынга чымыштыг үе. Чурттуң мурнуу кызыгаарындан Ак далайның эриктеринге чедир чазын чаштырар культураларны тарып турар. Мурнуу районнарда ажыл-агыйларның хөй кезии часкы тарылганы доозупкан. Ортаакы Азияның чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында арбай быжа берген болгаш ону ажаап эгелээн. Чөөн үүкте— Сибирьде болгаш Казахстанда часкы тарылга кампаниязы кидин түлүк.

ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнатканы-биле алырга, чуртта чазын чаштырар культуралар 8,6 миллион гектар черни эзлээн азы планның 57 хуузу болган. Тараа болгаш тарал-бобы культураларны (кукуруза чокка) планныг онаалданың чартыындан хөй — 50,6 миллион гектар черде тараан.

Механизастаттынган отрядтар болгаш звеноолар ристи эртвен чылдың бо үеэниден хойну тараан. Ону 430 гектар черге тараан, ол болза аңаа тускайлаап шелдуң үштүн бир кезиинге деп. Планның барык чартыы, 8,7 миллион гектар черде кукурузаны тараан. Бүгү тараа шелүүнден кукуруза тараазын алыр. Свёкла, ховец болгаш тарымал тоорук тарылгазы доостур четкен. Тарыыры-биле үндүрген черниң 56 хуузунга хендирии тараан.

Планныг онаалданың барык чартыы болур 1,5 миллион гектар черге картофельди, погаа тарыыр черниң 65 хуузунга погаа культураларын олурткан.

Таджикистанның, Азербайджанның, Украинаның колхозтары болгаш совхозтары чазын тарыыр культураларны чаштырын тарыырын дооза берген. Россия Федерациязының ажыл-агыйларының бүгү шелдериниң чартыындан бичии-ле улуг кезиин ол культуралар эзлээн.

(СЭТА).

ПОЛИТӨӨРЕДИЛГЕНИ ОРГАНИЗАСТЫГ ДООЗАР

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң системазында өөредилге чылы доступ турар. Ол бо чылын коммунистерниң болгаш бүгү ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалдарынга эртген.

Партияның болгаш совет кижилерниң амыдыралында онзагай болуушкуннар — Улуг Октябрьның 60 чылын демдеглээни, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын чугаалажып көрүп турганы болгаш ону хүлээп алганы ажылчы чоннарның өөредилгезиниң кайы-даа системазынга онзагай үүлдер болган. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү хевирлеринге өөредилге программазы-биле чергелештир эш Л. И. Брежневтиң ылганы «Улуг Октябрь болгаш кижи төрелгениң депшилгези» деп илеткелин, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның бүгү ажылчы чоннарга Чагаазын калбаа-биле өөренип сайгарган.

«СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгезиниң сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан, республиканың партия организациялары политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени сайзыраңгайжыдар, идей-теоретиктиг деңнелин бедидер, кичээлдерни үеник негелдезинге дүүштүр эрттирер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар.

Өөредилгениң түүнел кичээлдерин эрттирип тургаш, бистиң пропагандистеривис өөредилге чылының канчаар эрткенин анализтеп, чедип алдынган эки дүржулганы байлакшыдып, келир өөредилге чылында боттандырар сорулгаларын баш удур тодарадып турар. Түүнел кичээлдерни эрттирип турар үеде коммунистерниң болгаш бүгү дыңнакчыларның өөредилгези ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге кайы хире салдарлыг болганын база өөредилгениң дыңнакчыларга идей-политиктиг болгаш аажы-чаң кижизидилгезиниң талазы-биле кандыг эки салдарны чедиргенин түүнеп көөр.

Партия болгаш чазактың хүлээп ап турар документилерин, бистиң чуртувустуң амыдыралынга болгулаан чугула болуушкуннарны дыңнакчыларның тодаргайы-биле сайгарган турарын чедип албышаан, оларның кичээнгейин бүдүрүлгениң ажыглаттынмайн турар иштики нурлавырларын дилеп тыварынче, ажылдың кайы-даа звеноунга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, организастыг чоруукту бедидеринче угландырар херек.

Дыңнакчыларның түс-түс бөлүктериниң аайы-биле беседалажыышкынны чорудары, рефераттарны чугаалажып көөрү болгаш экономиктиг, теоретиктиг семинарларны организастаары түүнел кичээлдерни чорударының эң-не ажыктыг хевирлери болурун эрткен чылдарның дүржулгазы көргүскен. «Тыва кобальт» комбинаттың партиому дыңнакчыларның бүдүрүлге болгаш кижизидилге айтырыгларынга хамаарыштыр рефераттар болгаш мурнакчы дүржулга ажылдарын бижиттирерин каш чыл улаштыр практикалап келген. Эки болгаш ханы анализтиг бижиттинген ажылдаада кодуртүнген айтырыгларны бүдүрүлгеге шиңгээдириниң хемчеглерин боттандырып турар. Ынчангаш дыңнакчыларның теоретиктиг өөредилгези бүдүрүлге-биле тудуш харылзаалыг бооп турар.

Кызыл хоорайның, Бии-Хемниң, Каа-Хемниң база Ак-Довурактың элээн хөй партия организациялары түүнел кичээлдерни экзаменнер, зачёттар хевирлиг эрттирип турар. Ол чорук дыңнакчыларның идепкейин, харыысалгазын бедидеринге улуг салдарны чедирип турар.

Партия өөредилгезинде дээди звено кол черни эзлеп турар. Ында барык 6 муң хире кижи хаара туттунган. Бо звенога түүнел кичээлдерни чорударда марксизм-ленинизмниң теориязын база коммунистиг тургузуушкуннуң практиказын ханы-биле сайгарарынче кичээнгей салыр болза чугула. Бот өөредилгелиг коммунистерни түүнел кичээлдерниң теоретиктиг семинарларынга болгаш беседалажыышкыннарга олуруштуруп, оларның тургузуп алган планнарының кандыг янзылыг күүсеттингенин хынап көөр апаар.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылдакчыларының экономиктиг өөредилгезиниң түүнел кичээлдерин тускай тургускан комиссиялар экзамен хевирлиг эрттирер апаар. Ол экзаменнерге дыңнакчыларның ниити билиг-медерелиниң кайы хире бедип турарын тодарадыры-биле чергелештир оларның тускай мергежилиниң, квалификациязының кандыг янзылыг өзүп турарының айтырыгларынче кичээнгейни салыр апаар. Экзамен комиссиялары дыңнакчыларның бижээн ажылдарында, чогаатган үүлдеринде мурнакчы дүржулганы бүдүрүлгеге нептередирин чедип алыр хүлээлгелиг.

Түүнел кичээлдерни эрттирип турар үеде Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинге хамаарыштыр беседаларны, санал-онал солчуушкуннарын база чорудар херек.

ӨӨРЕНИП АЛЫҢАР

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин бүгүнү-биле бирдеп бирээ чокка номчуп таныштым. Партия болгаш чазактың ачызында кыска үеник дургузунда кайгамчык улуг чедиишкиннерни чедип алган улус-тур бис деп чүвени база катап ханызы-биле угаап бодап ор мен.

Конституциявыс төлевилелиниң 39 чүүнүн номчуп кораалиңер. Ында: Тыва АССР-ниң хамаатылары өөренир эргелиг. Ол эрге өөредилгениң бүгү хевирлериниң халас болуру-биле, аныяктарның бүгү-нииттиг ыяпла ортумак өөредилгезин боттандырары-биле... хандыртынар деп бижээн.

Бистер, улуг салгалдың кижилери, күүрүне күсели-биле халас өөренир, эртем-билиг чедип алыр деп чүвени бодап безин чорбаан бис.

Үжен чылдарның эзезинде Тыванын ужук-бижиин хогаадыптарга бистер, ынчангы аныяктар боттарывыс аъшчеини белеткеп, далган, тараа соктап чип тургаш, ужук-бижикке өөренип алдывыс. 3—4 классты доозупкаш, арат чоннуң бижикке өөредип турлувус. Бистерниң ол ажылывыс халас барбаанына өөрүп чөрүүр бис. Ынчан бистиң өөреткен кижилеривис ёлдуг эртем-билиглиг ажылдакчылар болган.

Амгы аныяк салгал ол эргени долу ажылдап, эртем-билиг-биле ханы чепсегленип, чонунга төлептиг бараан болзун.

Х. БҮРЕҮ,
пенсионер.

УЛУГ КӨДҮРЛҮҮШКҮН, ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛ-БИЛЕ

МАГАЛЫГ-ДЫР

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш шалыпчы иштиң хүннеринде төөгүлүг болуушкун — Тыва АССР-ниң бирги Конституциязын (Үндезин Хоойлузун) республиканга бүгү улустуң чугаалажып көөрүнге киргенинге чоргаарланып, ооң эге, үүл бүрүзүн улуг сонуургал-биле номчуп таныштым.

ССРЭ Конституциязын, Россия Федерациязының Конституциязын хүлээп алганывыстан бээр ындыг-ла үр болбады. Ынчалза-даа. Совет Тыванын баштайгы Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин солуннардан номчааш, Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тулуг-жулары ону бүрүнү-биле деткип, чоргаарадын сөстери-биле хүлээп ап тур бис.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинин 5-ки эгезинин 34-кү үүлүнде: «Тыва АССР-ниң хамаатылары ажылдаар эргелиг, тодаргайлаарга, күзелчүткүлүнге, арга-мергежилинге, профессионал белеткелинге, билиинге болгаш нииттиг-ле хереглелдеринге дүүштүр мергежилди, ажылдың хевирлерин шилип алыр эргелерни кириштирбишаан, күш-амылдың санын болгаш шынарын барымдаалаан база күрүнеңиң доктаатканы эң эвзэш хемчээлден кудулаваас төлевирлиг магадылаттынган ажылды алыр эргелиг» дээн. Бо дээрге ажылчын кижиниң кол эргелериниң бирээзи-дир. А ол-ла эгеде өөренир, дыштаныр, чурттага бажыңы алыр болгаш ооп-даа өске эргелерни Тыванын чонунга магадылаан-дыр.

Тыва АССР-ниң хамаатызы, хакас национальдыг мен. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин бүгүнү-биле деткип, аңаа чоргаарланып тур мен. Амыдыралывыс магалыг, чаагай-дыр. Ол — республиканың Үндезин Хоойлузунда магадылаттынганынга канчаар өөрүвес, чоргаарланмас бөөр.

К. КАМЗАЛАКОВ,
«Шагонартыжстрой» трестиң 20 дугаар механоколонназының улуг проравы.

УЛУГ ААС-КЕЖИИ

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин номчуп таныштыкаш, ону сеткилимнин ханызындан чүүлдүгзүнүп деткидим. Кижи дугайында партия болгаш чазактың сагыш салыышкынында долузу-биле илереттинген. Шак мындыг магалыг үеде чурттап, ажылдаары биске улуг аас-кежии.

«Нииттилелге ажыктыг күш-ажыл болгаш ооң түүнелдери кижиниң нииттилелде турушбайдалын тодарадыр» деп республиканың Үндезин Хоойлузунуң 14 үүлүнде айыткан. Ынчангаш сүт саалдазын көвүдедир, фермамның планныг онаалдазын күүседиринге төлептиг үлүүм киирер дээш кызымак ажылдаар мен. Бо чылдың өөрткен дөрт айында күүрүнеге сүт садар дээлгазын бистиң ферма күүсеткен. Чартык чылдың онаалдазын хуусаа бетинде күүседир бис.

Р. БИЛЧЕЙ,
Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң Зэр-Хаваа сүт-бараан фермазының саанчызы, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНДҮМ

Бүгү совет кижилериниң, ооң иштинде бистиң тыва улустуң амыдыралы хүн кедген тудум-на улам чаагайжып, «Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чөрүүнге» деп партияның кыйгырыы амыдыралга боттанып турар. Ооң база бир херечизи— Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин бүгү чонга чугаалажыры-биле парлаары болур.

Ол чугула документ-биле бистиң Кара-Хаак суурда аъш-чем магазинниң коллективи бүрүн таныштыкан. Ону садыгжылар сеткилиниң ханызындан деткип, чоннуң хандырылгазын моон-даа соңгаар улам экижидер сорулганы салган.

Мен база Үндезин Хоойлунуң төлевилелин-биле таныштым. Ооң сөс, домак бүрүзүн бүрүн деткип, сеткилимниң ханызындан чүүлдүгзүндүм. Аңаа харыы кыдыр бодумнуң даанган ажылымга аа-харыысалгалыг болурумну хүлээдим.

М. ШОЖАЛ,
Кызыл районнуң Кара-Хаак суурда аъш-чем магазинниң садыгжызы.

МОСКВАДА КЕЛГЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың чалаанын бөөтаар Мексиканың Каттышкан Штаттарының Президентизи Хосе Лопес Портильо албанның аян-чоруун кылын, май 17-де Москвада келген.

Мексиканың болгаш Совет Эвилелиниң күүрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга Х. Л. Портильону самолёт чанынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, албанның оске-даа кижилери утказан.

Чепсектиг Күштериниң үш янзы хевирлериндеп—чадаг шеригдерден, ужудукчулардан болгаш далайжылардан хүндүлел таныдылын ужудуушкун шолунге чыскаарган. Мексиканың болгаш Совет Эвилелиниң күүрүне гимнерин күүсеткен.

Мотоциклистерниң хүндүлүг эскортунуң уделгези-биле Совет Эвилелиниң болгаш Мексиканың удуртур ажылдакчыларының эткеси найысылалдың кудумчуларын болгаш шелдерин ийи чурттуң күүрүне туктары-биле, байыр чедирген транспарантылар-биле шимээн турган.

(СЭТА.)

СОВЕТ-МЕКСИКА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СЭКП ТК-ның Чиргине Секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң даштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг дээрги Президент! Мексикадан келген хүндүлүг аалчылар!

Эштер!

Силерге, дээрги Президент, силериниң кадайыларга болгаш ооң ажылчыларынга бистиң ханы-биле ылгаш ыяпкаш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталар даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күүрүне комитеттериниң даргалары, албанның оске-даа кижилери киришкен.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев даштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агый эргелелиниң болгаш ыяш болбаазырадыр комбинаттың цехтериниң ажылчыннарының, элбанхаакчыттарының каттышкан хуралы болуп эткен. СЭКП Кызыл хоорхозунуң бирги секретары А. И. Пожидаев чыылганнарга Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин таныштырган.

Республиканың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин бүгүнү-биле чүүлдүгзүнүп, аңаа сорук киргенин ол хуралга санал бергеннер — ыяш дилер цехтиң начальниги Б. Д. Перелыгин, ол-ла цехте ажылчын А. Маспын-оол, комсомолчуларның болгаш аныяктарның өөрүүзүнден Г. Г. Сандрагаева олар өлереткеннер. Ол чугаа документиге сорук кирген коллектив онгу беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш улам шудургу ажылдаарын Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черниң директору В. В. Перменев бүзүреткен.

ЧУРУКТА: СЭКП Кызыл хоорхомунуң бирги секретары А. И. Пожидаевтиң Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин таныштырын турары.

Сөзү болгаш фотозу А. ЗАЙЦЕВТИЙ.

А. П. КИРИЛЕНКО ЯРОСЛАВЛЬДА БАРГАН

ЯРОСЛАВЛЬ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары А. П. Кириленко май 17-де ында барган. Ярославль областың Рыбинск хоорайынга Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин тыпсырыга тураскаткан байырлаалдарга ол киржир.

Ол-ла хүн А. П. Кириленко Ярославльдың «Автодизель» каттыжыышкынының кол бүдүрүлгезинге чораан, ооң кызыл үндүрүп турары үлегерлиг моторлар делгелгезин көрген, ажылчыннар-биле чугаалашкан. Онгу беш чылдың онаалдаларын күүседиринге мотор кылыкчыларының чедиишкиннериниң болгаш каттыжыышкынны хогаадериниң перспективаларының дугайын каттыжыышкынның удуртукчулары чугаалаан.

А. П. Кириленко эртем-техниктиг информация төөгүнге барган, Ярославльдың уран чурумалдыг черлериниге чораан.

Медицина ажылдакчыларынга РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Улустуң кадык камгалалының хереңге ачы-хавыяазы дээш Тыва АССР-ниң Бии-Хем районунуң төп эмнелгезинин салбыр эргелекчизи Людмила Ивановна Шелиховага РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи хүндүлүг атты тыпсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
Х. НЕШКОВ.

Москва, 1978 чылдың май 17.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу болгаш Совет чазак май 17-де Кремльдиң Улуг ордузунга Мексиканың Каттышкан Штаттарының Президентизи Хосе Лопес Портильога алдар болдургаш дүштеки шайлалга эрттирген.

Президент-биле кады ону ССРЭ-ге аян-чоруунуң үезинде үдеп чоруур кижилер дүштеки шайлалгага киришкен.

Дүштеки шайлалгага совет таладан эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, А. А. Громыко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталар даргалары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күүрүне комитеттериниң даргалары, албанның оске-даа кижилери киришкен.

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Бирги ээлчегде—хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш мексика улустуң маадырлыг демисели. Мексиканчыларының хосталгалыг, империализмге удур демиселинин ваиг патриоттуг чоруу болгаш алдарлыг чаңчылдары Совет Эвилелиге шагдан бөөр-ле таарынар чорукту болгаш хүндүткелди болдуруп келген.

Совет-мексика харылзааларының тоолгузу бежен ажыг чылларда үргүлчүлээн. Ында коскү болгаш алдарлыг арынар эвээш эвес. Бистиң чурттарыстың арезында найырал үениң шылгалдазын эткен.

Бүгүн ССРЭ-ниң болгаш Мексиканың арезында дыка хөй адырларга тайбың боттаң Мексиканың Каттышкан Штаттарындан силериниг-биле кады келген күүрүне болгаш политиктиг ажылдакчыларга чүректиң ханызындан байыр чедирери мөзээ улуг күзел ханыышкынын болдурду.

Бистиң ужуражыышкынывыс—Совет Эвилелиниң болгаш Мексиканың арезында быжыгын турар харылзааларының база бир херечизи. Географин талазы-биле адырга, бистиң чурттарывыс бот-бодундан дыка ыракта, бомбүрлектиг ол-бо талазында турун турар. Ынчалза-даа ыракныл—кажан найыралдажыр үеел турда кады ажылдажылгага шаптык кадын шыдавас болгай.

Мексика дутайында совет кижилериң бодалдары чүүн-биле ылерен турарыл? Бирги ээлчегде—хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш мексика улустуң маадырлыг демисели. Мексиканчыларының хосталгалыг, империализмге удур демиселинин ваиг патриоттуг чоруу болгаш алдарлыг чаңчылдары Совет Эвилелиге шагдан бөөр-ле таарынар чорукту болгаш хүндүткелди болдуруп келген.

Совет-мексика харылзааларының тоолгузу бежен ажыг чылларда үргүлчүлээн. Ында коскү болгаш алдарлыг арынар эвээш эвес. Бистиң чурттарыстың арезында найырал үениң шылгалдазын эткен.

Бүгүн ССРЭ-ниң болгаш Мексиканың арезында дыка хөй адырларга тайбың боттаң ажылдажылганы улам ыцай калбартырынче болгаш ханыладырынче ийи таланың чүүлдүү демдеглеттинген.

Ийи таланың сонуургал турары, делегейниң чугула айтырыгларын чугаалажып турарының үезинде ийи тала дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын доктаамал, дедир эглиш дивес болдурарынга болгаш делегейниң бүгү районнарынче ол чавырлыышкынны пептередиринге идеонейлиг күзениишкиннерни моон соңгаар-даа салыр деп шиитпирлиг чорук илергейлеттинген. Боо-чепсекти ооңдере бүдүрерин сөксадырының болгаш чепсегленишкинин дүжүреринин боттуг хемчеглериче шилчириниң айтырыгларынче онза кичээнгейни салган. Алыс утказы боо-чепсекти эндере—ядролуг-даа, аңаа-даа—бүдүрериниң бүгү канаалдарын дуглаары, мичаңгаш дараазында оларны кызырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары болуп турар тодаргай саналдарны Совет Эвилели көдүргөн дээрзин Л. И. Брежнев онаалаан демдеглээн.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленишкинин дүжүрер талазы-биле ам болур тускай сессиязының ажылы чедиишкиниг болгаш үреттүпелдиг болуруунга ханы сонуургалдың ийи тала илертейлээн.

Латин Америкага ядролуг чепсекти хоруур дутаныда керооге каттыжар дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирин Мексикада чаагай сеткил ханыышкын-биле уткаан деп, Х. Лопес Портильо медеглээн.

(СЭТА).

(Улаштыы 2-ги арыда).

КАТАП ТУРГУЗУУШКУН

Л. И. БРЕЖНЕВ

Пардалга болгаш аас макталдарынга чанчыккан Логинов Төп Комитетче ол доктаал-биле шуут чөпизэрешпес мен деп телеграмма чоруткан. 1947 чылдың ноябрь 1-де Днепрпудуг коллективиниң партия хуралы болган, аңаа илеткел кылырын менээ дааскан чүве. Четпестер дугайын тодаргай чугаалааш, чазыглар агаардан келбээн, херек кырында кылдыңган дээрзин улуска бүзүреткеш, буруулуг кижини чугаалажып турары дег, улам таптай база бербейн, бодунуң байдалын канчаар эдип алырын аңаа айтырын оралдашкан мен. Партия обкому Логиновту ажылдакчы кижи дээш үнелеп, ол улуг хулуту ылап-ла ооң баштап турарын чугула деп санап турар дээрзин тускайлап демдеглээн. Федор Георгиевич шүүмчүлелдеп түңнелдерни кылгаш, станцияны долу күүзүнге ажыглалга эң шалыкпа киирерин хандырар боор дээрзинге бүзүрелди илереткен мен. Ол кижиниң күштүг талаларын—дески билиглиин, улуг дуржулгазын, туруштуг шынарларын, ажыл-херекке бердингенин шынап-ла көргеп болгаш үнелеп чораан мен.

— Логиновтуң албан-дужаалын, кежигүн адын, стажын хүндүлеп тура, ооң удуртукчу алдарын дегкирин, аңаа дузалаарын чугаа чок деп санап тура. Логиновка тудуг начальниги, коммунист кижи-дир дээш чиигелде кылбайн, ооң четпестерин чидин-биле туюлунга чедир шүүмчүлээр ужурлуг бис деп санап тур мен — деп, түңнелинде чугаалаан мен. Айтырыгны ынчаар тургускаш, бис тудугга-даа, Логиновка-даа дузалан болур бис. Айтырыгны ооң оскээр тургузар аргажок турган, четпестерни шинтирлиг-биле чайладыр хүдэлгелиг бис.

Шүүмчүлел болгаш бот-шүүмчүлел дугайында айтырыгны онза чугулазын барымдаалааш, орта тускай доктаарын ажыктыг деп санап тур мен. ССРЭ-ниң хамааты бүрүзү күрүне органнарына болгаш хейниити организацияларына оларның ажыл-чорудулгазын экижедериниң айтырыгларының талазы-биле саналдарны киирер, ажылда

(Уланчызы. Эгези №№ 112, 113, 114, 115, 116 «Шында»).

четпестерни шүүмчүлээр эргелиг деп бистиң чаа Конституциявыста, ооң 49 үүлүнде, бижээни таварылга эвес. Шүүмчүлээни дээш истепсүрери хоруглуг деп демдеглээн.

Үндезин Хоойлуунуң ол үүлүн онза чугула деп санаар мен. Бир эвес бөгүн бис бедик, харын онза бедик организастыг чорукту чедип ап турар болзувусса, бүгү деңнелдерге — күш-ажылга, технологияга, планга чүрумну быжыглаарын күзээр болзувусса, ажыл-херектерниң бэйдалынче сонуургалдыг, туруштуг, шүүмчүлекчи ёзу-биле көөр ужурлуг бис. Ол чорук эргежок чугула инитилел-политиктиг байдалды—улам ажыктыг, бүдүрүкчүлүг, эки ажылдаар чүткүдү берип турар, ажыл шагы үзеңдерге болгаш чалгааларга, салгаа болгаш ажылыйжы эвес фактыларга, карак ажыттаар болгаш үрдүчек сантүү сүрер чоруктарга эптеш чок байдалды тургузар херек.

Удуртукчу кижини шүүмчүлелден камгалаары — ол дээрге ону оскунар дээни ол-дур. Шүүмчүлел хүлээп албастаан кижи—ажыл-херектен чарылганы ол. Бир эвес ымда төөгүттүнүп турар чылдарда эрткилээн пленумнарның, конференцияларның, активтерниң стенограммаларын ажып көөр болза шүүмчүлел чок, ындыг стенограмма тыппас силер. Шүүмчүлел биске ажыл-херекчи-даа, бүзүренчигдаа, тодаргай-даа турган. Ону бадыткаар төлээде, элээн чижектен киирин корейн.

1947 чылда УКП(б) Запорожье обкомунуң XVI пленумунга болган кыска чугаа бо-дур. Киров аттыг заводтуң партия организациязының секретары А. М. Жалило савал-оналга киришкеш, суглук чокка сала бээрге, аңаа кіржир ужур менээ таварышкан болгай.

Эш Жалило: ...Шүүмчүлелге хөлүн эрттир ынак эштер бистиң заводта болгаш өске-даа черлерде бары хомуданчыг-дыр. Чижээ, механиктыг килдистиң начальниги эш Зайцев...

Эш Брежнев: Чүү болду, шүүмчүлел кызар деп тур силер бе?

Эш Жалило: Чок. Олар боттарын боттары база шүүмчүлээр ужурлуг.

Эш Брежнев: Силер болаа олар боттарын шүүмчүлезин деп күзеп турар-дыр силер, а силерни шүүмчүлеп болбас ышкажыл. (Залда шимээн).

Эш Жалило: Шүүмчүлел болгаш бот-шүүмчүлел эки херек, ынчалзадаа удуртур черниң ат-алдарын баксырадыр дээш шүүмчүлел кылып болбас.

Эш Брежнев: Черле арай тодаргай эвес-тир, тумаргай аан...

Эш Жалило: Чамдык эштер партийжи сагылга-чурумну болгаш партийжи аажы-чаңы четпес бидир-дир дээрзин чугаалап тур мен. Ажылдаар херек, бактажып олурбайн.

Эш Брежнев: Бир эвес бот-боттарын бактажыр кижилер тыпты берген болза, ол дугайын пленумга чугаалаан херээ бар бе? Ындыг кижилер кайда-даа бар, а силерниң заводуңарда база ылап-ла бар. (Залда катты.)

Эш Жалило: Ийе, бар-даа болза, бистиң заводувуста эң кызыы черде турар чүве.

Эш Брежнев: Мээң билирим-биле алырга, силерниң заводуңарда эң кызыы черде шүүмчүлел турып турар болдур ийин. Шүүмчүлелден корткан херек чок, чүге дээрге ол кижини хүндүлеп көөр чорукка база өөредип турар!

Шүүмчүлел кызар кижилерге обкомнуң хамаарылгазы мырыңай тодаргай турган, ол-кыя чугаалавас, албан-дужаад барымдаалавас. Ол стенограммаларны номчаап, база бир үүлүг көрдүм: кижини ыңдырден шүүмчүлеп тура, ажылдакчы дээш ону үнелеп тур мен деп чүвени немээрин чугула кылдыр санап, ооң дугайын ол-ла черге барык доктаамад чугаалап турган болдум. Кижини үнелеп турарын чугаалаары чамдыкта эргежок чугула апаар.

Днепропетровскиде үлетүрлүг эң улуг район Ленинск чүве, а райкомнуң бирги секретарынга Георгий Петрович Куцов турган. Петровкадан инженер-металлург, ол шудургу, ажыл-херекчи ёзу-биле ажылдап турган, ынчалза-даа партияның хоорай комитединиң ооң отчёт кылып турган бир пленумунга ону чидин-биле шүүмчүлээн мен.

— Эш Куцовтуң илеткелиниг доктааксаң тур мен. Силерни хомудадырын күзевейн тур мен, эш Куцов, ынчалза-даа хоорком пленумунга бодумнуң бодалымны чугаалавайн барып шыдавас болдум. Илеткелиңерни кем чок деп санап тур мен. Ол кымга-даа көңүс дегбеди, партия райкомунуң ажылында четпестерни илеретпеди, чаңгыс-даа завод директорун азы парторганизация секретарын адавадыңар, а бүгү кичээнгейни чүгле кызыл-булуңнарже угладыңар. Бо илеткелди канчаар кылырын билбес-тир мен. Бир эвес мени үлетпүр азы көдээ ажыл-агый, азы партийжи-массалыг ажыл дугайты-даа дижик, бир-де айтырыг талазы-биле ТК пленумунче келдирткен болза, хоорайда болгаш области ажыл-херектериниң байдалын болур-чогууру-биле хандыр бодап көөр дээш, алээн каш хүннерни үндүрер турган мен. Ук черде байдалды обком бюрозу канчаар үнелеп турарын Төп Комитет сонуургаар апаар. Бисте заводтарлыг эң улуг районда райком секретары эш Куцов ышкаш, ындыг шылгаттынган, ажыл-херекчи ажылдакчы безин партияның хоорай комитединиң пленумунга илеткелге ыяк белеткенирин чугула деп санавайн кээп турар-дыр.

Бо хевирлиг таварылгаларда хаая эвес ындыг болуру дег, чансар үеэинде Куцов чааскаан хоорук, хевири хөглүг эвес, арын-шырайы мунгаргай апарган тур, оозун эскерип кааш, аңаа чеде бердим:

— Сеңээ шыырак-ла бердим бе?

— Ындыг ыйнаан... Кымга-даа ону дугайты күзевес кижи-дир мен.

— Деткиң база кагдым!

Ооң ынай чүүн дугайын чугаалашканывысты сагынмайн тур мен, ынчалза-даа бистиң аравыста хамаарылгалар өскеризбээн-дир дээрзин улуска көзүлдүр билиндирери ынчан чугула турган: ийе, шүүмчүлел ылап-ла чидир болду, ынчалза-даа ам кады турып алган, найыралдыг чугаалажып тур бис — мурнукузунда дег, эжишкилер хевээр арткан ышкажыл бис.

10.

Ол чылдарда бодумнуң ажылымны сактып, кижилер-биле хөй ужуражылгаларымны сайгара бодааш, олардан хамыныңың мурнунда чүткүлдүг чорукту, шинтирлиг бодалды, делгем билигни, чаа үүлүдү дораан көрүп каар билдини, угаангыр аажы-чаңны, улус массаларның идешкейни болгаш чогаадыкчы хе ректерни чогуур өйүнде эскерип болгаш деткип билир шынарны үнелеп чораанымны көрүп каар-дыр мен. Ол шыпардар, ажыл-чорудулганың ол стили биске бөгүн база үүдеп артык чугула дээрзин демдеглээр ужурлуг мен. Хөлүн эрттир камгаланыр болгаш ажыл чылзыр, бичии-ле айтырыг дээш үстүкү албан черлериңе чедер болгаш харыысалгадан дезер, ону өске кижиже чуй каар чоруктарны ажылгый удуртулгазының практиказындан туюлунга чедир чайладыры чугула. Ындыг үүлдериниң амыдыралда ам-даа таваржып турары хомуданчыг-дыр.

Бодумнуң практикамга херекти хандыр бодап билир, дидим, мурнакчы кижилерни деткирин оралдажып чораан мен. Ол чорук эки түңнелди кеззеде бээр деп билген мен. Чижээ, кан эзилдирер суугуларның иштин шывары бир кезек бүгү Днепропетровьеге бистиң четпес ажылывыс турган. И. Ф. Карпачевтиң бригадазының кежигүннери нормаларын үргүлчү ажыр күүседип турар деп билгеш, оларже чорупкан мен. Ажылчыннар суугунуң улуг доскаарының дүвүнге турда чеде бердим. Таакпылажып олура, чугаалажып эгелээн болдувус.

— Чүүл-бүрү суугулар шып турар бис — деп, Карпачев ылавылап чугаалады.— Эзилдирер, чылыдар, кадырар, өрттедир. Үлетпүрде олар көвей, барык дөгерезин шывар болгай. Бистиң боларывыс дээрге амдаа нарыннары эвес-тир.

— Бодуңар черле чеже суугу шыпкан силер, Иван Федорович?

Куливага, Нижний Тагильге, Кузнецкке, Запорожьеге чежени кылганын салаа базып санап олурду... Ындыг чугаа таваар болур ужурлуг, ону үзе шаап болбас дээрзин демдеглеп каайн. Чайым чок, дүргедептинер, ажылче чоок!—дээш далаштыларга кайыын боор. Бир эвес ажылчыннар болгаш колхозчулар чугаамны шын сеткили-биле дыңнай берген дижик, ол чүл дээрге оларның ажыл-херектериңе мээң сонуургалым ылаптыг болган-дыр дээрзин билип кааннары ол — ындыг ужуражылышкыннарга шынап-ла сеткилим хаңар чораан. Күш-ажылды организастап турарының дугайын, оларда доктааттынган мактап-шаңнаар система дугайын, бригаданың кежигүннериниң шалыңының (түнерин ортектиң эрги хемчээли-биле адап турган) дугайын Карпачев ол дег тодаргай чугаалап берди.

(Уланчылыг).

АН-28 – ЧАА САМОЛЁТ

АН-28—О. К. Антоновтуң дуржулга-конструктор бюрозунга тургускан, чурт иштиниң агаар шүүмүнга, эң янзы-бүрү агаар-бойдустуң байдалынга ажылдаар чаа самолёт, 18 пассажирни дажыглаар азы ооң иштин 1,5—2 минута иштинде эде тургускаш, чүүк сөөртүп болур. Ук самолёт-биле аарыг кижилерни дажыглап, арга-арыг хайгааралын кылыр, чүүктерни парашют аргазы-биле чедирип, картография ажылдары кылырынга ажыглап болур.

ЧУРУКТА: АН-28 деп чаа самолёт.

Б. КОРЗИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММА БОЛДУРАР

ВЛКСМ Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң каттышкан III пленуму Кызылда Политиктиг чырыдышкын бажыңында болуп эрткен. ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң түңнелдери болгаш ол съездиге СЭКП ТК-ның чедиргеи байырында база аңаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган соруглаларга болгаш XVIII съездиниң шинтирлеринге үүштүр республиканың комсомол организациязының соруглаларының дугайында илеткелди ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары Г. С.-М. Иргит кылган. Илеткел талазы-биле ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркомунуң, Улуг-Хем, Бай-Тайга, Кызыл райкомнарының бирги секретарылары К. Саңгы-Бадыраа, Д. Ооржак, С. Демдек, Г. Медведев, Чөөн-Хемчиктиң «Искра» совхозтуң хойжузу, комсомолдуң XVIII съездизиниң делегады Р. Ооржак, «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тудуг кезектери» комбинаттарда ВЛКСМ комитеттериниң секретарылары В. Овчинников, С. Перфирьев болгаш өскелер-даа саналдар берген.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынының база бир тодаргай чижээ — комсомод съездизинге СЭКП ТК-ның чедиргеи байыры, эш Л. И. Брежневтиң ол съездиге чырыткылаңчак чугаазы, совет аныяктарының мурнунга тодаргай соруглаңы салганы болур дээрзин илеткелчи эгезинде чугаалаан. Бүгү-эвиледдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилели Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттышканы ол съездиге база катап көргүскенин илеткелчи демдеглээн.

Съездиниң делегаттары бүгү совет аныяктарының өмүнээзинден партияның даштыкы болгаш иштики политиказын, СЭКП ТК-ның, ооң Политбюрозунуң, эш Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын изин-биле, чаңгыс эп-сеткилдиг деткээн. Комсомолчуларның болгаш аныяктарның «Партияның кыйгырыы-биле күш-ажылчы тиилелгелерже!» деп лозунгу бүгү чуртта калбарган.

Республиканың аныяктары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шинтирлерни амыдыралга боттандырып, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседир дээш боттарының участокторында шудургу ажылдап турарлар. Ооң түңнелинде онгу беш чылдың баштайгы ийи чылында, хөй-хөй мурнакчы аныяктар илерээн. Тываның ооллары болгаш кыстары, бүгү совет аныяктар-биле бир дөмей, съездиниң ажылын кичээнгейлиг хайгаарап турган. Эң эки комсомол организациялары, комсомолчу-аныяктар коллективтери, бүдүрүлгениң аныяк мурнакчылары боттарының күш-ажылчы чедишкиннериниң дугайында съездиге рапорттааннар.

Бо хүннерде-даа республиканың аныяк ажылчыннары, студентилери, сургуулдары СЭКП ТК-ның съездиге чедирген байырын болгаш эш Л. И. Брежневтиң чугаазын өөренип, ону амыдыралга болгаш күш-ажылга дайынчы программа кылдыр хүдэлп алган ажыдап, өөренип турарлар.

Комсомолдуң эң чугула соруглазы — аныяктарны бедик идейлиг чорукка, совет патриотизмиң болгаш пролетарны интернационализмиң ёзузунга кижизидери болур. Марксизм болгаш ленинизмниң өөредиин шинчээдип алган аныяк кижи ажылчын аңгыныңың, инитиледдиг эргежазы болгаш төөгүлүг перспективазын медерел билир кылдыр өзүп, болбаазыраарын ында айыткан.

Амгы үеде республиканың комсомолчулары болгаш аныяктары марксизм-ленинчи теориниң үндезиннерин шинчээдип ап, СЭКП-ниң XXV съездизиниң материалдарын, партия ТК-ның документилерин, Л. И. Брежневтиң ажылдарын таныжып турарлар. Школачылар, профтехучилищелериңе сургуулдары, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң студентилери марксизм-ленинчи теорияны тускай план болгаш программа ёзугаар өөренип турарлар. Комсомолдуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң системазында 13 мун ажыг аныяктар хаара-туттунган. Кичээлдерни эрттереринің болгаш ону организастаарының аргалары өскен.

ВЛКСМ райкомнары, ажылагыйларда болгаш организацияларда комсомол комитеттери активке даянып алгаш ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Конституцияларын болгаш Тыва АССР-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин масса чоннга пропагандалаарын ам-даа, күштелдирерин ук пленумга демдеглээннер. Ол дээрге, совет хоойлуну аныяк кижи бүрүзү чайгылыш чок сагыырыңга болгаш бодунуң хамааты хүдэлгезин инитилеп мурнуңга бижыы-биле медерел билириңге улуг идиг болур дээрзи айыттынган.

ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге эш Л. И. Брежнев мынча деп чугаалаан: «Аныяктарның аажы-чаң кижизидилгезинге партия болгаш комсомол улуг кичээнгейни салып турар. Коммунистиг моральдың нормаларын болгаш принциптерин бадыткап тургузары инитилеге удур чоруктар-биле — салдынчак чорук-биле болгаш ооң чарылбас эдериничизи — арагаар, хулиганнаар чорук-биле... кызымаккай демисел чок та болдунмас».

Ол бүгүнү удуртулга болдургаш, комсомолдуң XVIII съездизи назы четпээннер болгаш аныяктар ортузунга массаполитиктиг ажылдарны күштелдирерин чугула соруглга кылдыр санаан деп, илеткелчи уламчылаан.

Ол талазы-биле тодаргай ажылды бистиң республиканга күштелдирерде амыы үедеги байдалды улам ханы саңгарып, ону эрткен үе-биле деңнеп турган алыр ужурлуг хемчегдерни планнап, хуваап алыр ужурлуг дээрзин илеткелчи болгаш санаа бергеннер чугаалааннар.

Бо чылдың эрткен дөрт айларында назы четпээннер болгаш аныяктарның арызына кем-херек үүлгедир чорук эрткен чылдаазыдан шоолуг кызырылбаан. Ылаңгыя Кызыл хоорайда, Өвүр, Каа-Хем, Бай-Тайга, Эрзин районнарда кем-херек үүлгедир чоруктуң хуузу ам-даа хөй. Бо черлерде ВЛКСМ райкомнары массаполитиктиг ажылды чогуур деңнелге чедир чорутпайн турар болгаш педагогика коллективтери, административтиг органнар-биле харылаа чогунуң көскү чижээ-дир. Ынчангаш аныяк ажылчыннарның болгаш ылаңгыя кайдаа өөренмейн, ажылдавайн турар элээдиерже чогуур кичээнгейни угландырарын чугула соруглга кылдыр пленумнуң кижикчилери санаанар.

Пленумга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киржип, делгереңгей чүве чугаалаан. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шинтирлерни, онгу беш чылдың планын күүседиригге республиканың аныяк-өскенниң идеңкейлиг киржилгезиниң дугайын демдеглеп-шаан, оларның ортузунга идей-политиктиг ажылды бүгү талалыр күштелдиреринің эргежок чугулазын ол айыткан. Ол бүгү ажылды чорударынга эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң районнарының партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының мурнунга салган соруглаларын, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге чугаазын ажыл-чорудулганың тодаргай, дайынчы программазы кылдыр көөрүнүң чугулазын Г. Ч. Ширшин айыткан.

Д. ЧЫДЫМ, «Шынның» тускай корр.

НАЙЫРАЛДЫГ БАЙДАЛГА

(Эгези 1-ги арында).

дээди деңнелге ужуражышкынар—бот-бодуң билчирин болгаш бот-бодуңга идегежирин быжыглаарынга, улам ыңайгы кады ажылдажылганың оруун тодарадырынга дузалап турар.

Садыг-экономиктиг харылзааларга хамаарыштыр алырга, силериң-биле бисте эки перспективалар бар. Бөгүн садыглажышкын хемчээли ындыг-ла улуг эвес, ынчалзадаа бистиң орнажып турар бараанларывыс бистиң чуртларывыстың улус ажыл-агыйынга херектиг. Ооң-биле кады бисте керээ-арге базазы база быжыг. Херектиң ужуру бар аргаларны ажыктыг ажыглаарында.

Бодунуң национал экономиказын хөгжүдеринче, бодунуң бойдус байлаан даштыкы капиталдың үптэңшиниинден камгалаарынче угланган мексика улустуң күжениишкиннерин сонуургаан улус биле турар деп чүве чажыт эвес болгай. Бо күжениишкиннер болза делегениң экономиктиг харылзааларын демократтыг, чөптүг үндезинге эде тургузар дээш Латин Америка болгаш хөгжүп турар бүгү чуртларның даштыкы монополияларының күчүлээшкиннеринге удур демиселлиниң иштин херээнге кирип турар деп санап турар бис.

Мексиканың каш чүс чылдардагы онаагай культураазы совет кижилерге кезээде улуг сонуургалды болдуруп келген. Бистиң культура болгаш эртем харылзааларывыстың хөгжүлдеги 20-ги чылдарда эгелээн. Совет эртеминиң болгаш культураның академик Вавилов, шулукчу Маяковский, кинорежиссёр Эйзенштейн чижектиг ындыг, улуг көскү ажылдакчылары боттарының үелинде Мексикага чораан, ол чорук оларга көскү, балаттынмас сактыышкынларны артыргаан. Ооң-биле кады Мексиканың эвээш эвес культура ажылдакчылары бистиң чуртувуска кээп чораан. Оларның аразында — мексика улустуң кайгамчыктыг ооллары, бүгү делегейге сураг-кааан чурукчулар Диего Ривера болгаш Давид Сикейрос бар.

Бистиң харылзааларывыстың чаңгыс черге таптан турбайн, а динамиктиг хөгжүп турары өөрүнчүг. Ылаңгыя ол харылзаалар 70 чылдарда ооза интенсивтиг апарган. Чүгле сөөлгү ийи-үш чылдарның дургузында ССРЭ болгаш Мексиканың аразында күрүне аразының болгаш өске-даа дуржулгаларны дайын сөөлүндеги бүгү үеде турганындан хөйнү чарган.

Дээрги Президент!

Бижыг тайбың, улустарның ыяыл чок чоруу, бистиң арамыска тайбың, деп эргелиг кады ажылдажылганы хөгжүдери—Совет Эвилелиниң дашты политиказының өзүл ол боор турар.

Тайбың дээш демиселлиге эң-не кол үүл болза чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыры, чепсегленишкинни дужүрери болур деп санап турар. Тайбың болгаш чепсекти дужүрери дээш демиселлиге бистиң чуртувус чааскаан эвес болгай. Бистиц-биле кады чаңгыс хүрээленде — социалистит дем каттыштырылганың чуртары болгаш өске-даа хөй-күрүнелер, дайынга удуур бүгү күштер, чаагай сеткилдиг бүгү кижилери турып турар.

Тайбыңа ынакшылдыг бүгү күрүнелериң каттыштырган күжениишкиннери-биле — бис маңаа Мексиканың киирген үүүн база үнелеп турар бис — чепсектиң чамдык хевирлерин бүдүрерин болгаш тургузарын тодаргай хемчээлге кызыгаарлап турар делегей болгаш ийи талалыг чамдык дугуржулгаларны чарган. Инитизи-биле соолгу он чылдарда делегей харылзааларынга эвээш эвес эки, харындаа дыка улуг өскерилгелер болган деп чугаалап боор мен. Олар делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыары деп инити алган.

Ооң-биле кады шуут дортуубиле чугаалаар аңаар: делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам улгаттырын, боттарының эргэ-ажыктарын чепсекти эңдере бүдүрери-биле холбаштырын турар, адрестери билдингир апарган күштер —салдар чедирер күштер бар.

Дайын белеткелдериниң темпизи өзүп турары-биле дайын айылының күштелип турарының үндезини ында. Чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр болгаш чепсектерни дужүрерин эгелээриниң боттуг базымнарынче шилчип кирер үе келген.

Чогум-на бо соруглаларны барымдаалааш, шериг күжү улуг күжүнедериң чепсегленишкиннериниң болгаш чепсектиг күштериниң сап-даа, шынар-даа талазы-биле улам ыңайгы өзүлдезин долузу-биле соксадырынче угланган боттуг базымнарың тодаргай программазын чоокта чаа идип үндүрген бис. Ядролуг чепсектиң бүгү хевирлерин бүдүрерин соксадырын; массалыг узуткаашкын чепсээниң бүгү хевирлерин хоруурун болгаш моон соңгаар бүдүрбезин; үрегдекчи күжү улуг аңаа чепсектерниң чаа хевирлерин моон соңгаар тургузазын; Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери чурттар болгаш оларның-биле шериг дугуржулгалыг чурттар боттарының шериглерин моон соңгаар көвүдетпезин база аңаа чепсектерни өстүрбезин күзеп турар бис.

Чоокку келир үеде дугуржун алыры-биле саналдан турар үүлдеривис ол. Ындыг программа бүгү улустарның эргэ-ажыктарынга болгаш салым-чолунга дүжүн турар болгаш тайбыңа ынакшылдыг бүгү чазактарның, ооң иштинде бистиң идеген турарывыс ёзугаар Мексиканың чазаанның деткимчезин алыр ужурлуг деп бодап турар бис.

Чепсегленишкиннерни дужүрериниң хераа чүгле Совет Эвилелинден хамаарышпас деп чүве билдингир. Бистиң соруувус четчир турган болза кижи төрелгетен чепсекти эңдере бүдүрер чорукта шагда-ла хосталган турар ийик. Ынчангаш чепсегленишкиннерни дужүрериниң айтырыын чүгле инити күжениишкиннер-биле шинтирлээр апаар.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының ам болур тускай сессиязынга бүгү күрүнелер, ооң иштинде када-даа каттышаан күрүнелер база Мексика чепсегленишкиннерни дужүрериниң айтырыын шинтирлээринге боттарының ажыктыг үлүн киирер деп санап турар бис.

Ядролуг дайынның аңыылын эвээжедиринге бодунуң принципиалдыг шугумунга дүүштүр Совет Эвилелиниң кылып турары чугула конструктивтиг базымының дугайын маңаа сагындырар бодаан ийик мен. Бистиң чуртувус ядролуг чепсекти Латин Америкага хоруур дугайында керээге немелде протоколга ат салыры шинтирлээн.

Латин Америка динке ядро чок зонаның статузун хүндүлээриниң хүлээлгезин бодувуска ап тура, бистер ядролуг өске-даа күрүнелер бо статусту чайгылыш чок сагыыр, керээниң киржикчилери бо зонага ёзулуг ядро чок болуруун хандырар деп үүлүдү барымдаалап турар бис. Инитизи-биле бистиң бодап турарывыс ёзугаар алырга, бо базым Латин Америка чурттары-биле найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга болгаш хөгжүдеринге бараан болур.

Силериң аян-чоруунар болгаш хөй айтыырлар талазы-биле бистеринң аравыста санал-оналдар солчуушкуннарывыс совет-мексика харылзаадарны быжыглаарынга болгаш калбартырынга чаа идигни бээр дээрзинге идегелди түңнелинде илергейлээрин чөпшээреп көрүңер, дээрги Президент. Кады ажылдажылганы бүгү тала-биле хөгжүдеринге, ону улам калбак болгаш динамиктиг болдурарынга ийи таланың күзели бистиң чурттарывыста бар дээрзин бөгүн эгелээн чугаалажышкыннар бадыткаан.

Мексиканың Президентизи Хоске Лопес Портильонуң болгаш ооң кадайының кадыы дээш дашка көдүрерин чөпшээреп көрүңер!

Мексикадан келген бистиң өңнүктериистиң кадыы дээш!

Совет Эвилелиниң болгаш Мексиканың улустарының аразында найырал дээш!

* * *

Х. Л. Портильо харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Х. Л. ПОРТИЛЬОНУҢ чугаазы

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң Даргазы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизының Төп Комитединиң Чиигине секретары хүндүлүг дээрги Л. И. Брежнев!

Совет Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы хүндүлүг дээрги А. Н. Косыгин!

Бистиң чурттарывыстың улустарының боо-чепсекти хоодарынга туткан революцияга чаа-ла тиилеп алганы болгаш иштики база даштыкы реакцияга удур демиселди чорудун турар үеде эгелээн үнелиг чугаалажышкыннарны уламчылаарын көргүзүп турар болганда, совет улус-биле болгаш ССРЭ-ниң чазаа-биле таныжын алыры-биле Силериң чуртуңарга кээр дугайында чалалганы мен улуг сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алган мен. Ол үеде тургустуңган харылзаалар чартык чүс чыл эрткен соонда ам безин улуг ужур-дузалыг.

Аныяк Совет күрүне-биле америк диптен эң-не баштай бистиң чуртувус харылзааларны тургускан деп хөй удаа чугаалап келген. Мен ол дугайын бо хүн база катап улуг сеткил ханыышкыны-биле сагындырын каарын күзедим. Эң-не эгезинден эгелээн ботботтарын ёзулуг хүндүлеп көөрүнге үндезилеттинген бистиң найыралывыстың характеринің дугайын ол факт хеченилеп турар.

Ийи чурттуң аразы ыраакда болза бистиң харылзааларывысты чоорту база чайгылыш чокка калбартын турар болгаш кады ажылдажылганы тодаргайлаарының орууна бот-боттарын билчир чоруктуң өзүдезинге арганы берип турар ындыг холбааларны быжыглаар деп бижыг соруглабиле мексика улустуң төлээлекчизи боон ында чедип келген мен.

Мексика — ол болза бодунуң хамаарышпас чоруунга чоргаарланып турар чурт болур, ону чаалап алырыша база камгалаарынга улуг күжениишкиннер үнген — ол болза ам бар боон турар бергедээшкиннер болгаш четпестер турза-даа улус шимчээшкининиң тургусканы, бодунуң идеалдарын долгандыр сырый каттышкан инитилед болур. Мексикада иштики тускай тургузуглуг организастыг система болгаш материалдыг база кижи күжүнүң курлавырлары бар, ооң соруглаларын тодаргайы-биле илереткен. Бо бүгү чорук бистиң конституциявыстың тодараткан инитилелин тургузарынга чогуур негелделерни тургузуп турар.

Мексиканың политиказы шыңгыызы-биле чайгылыш чок дээрги Силерге эки билдингир болгай. Бистиң даштыкы политика талазы-биле угланышкынывыста бүгү үүлдер Мексиканың социал революциязының принципте-ри-биле карышпайн турар.

Мексика дипломатиязы шын билириниң дүлгүүрү болза, революцияның төөгүү, ооң демисели болгаш соруглалары болур. Бистиң бот-медереливисте хаңызы-биле быжыгын киргеп болганда, бис делегей харылзааларының тодаргай болгаш өскерлиш чок принципте-рин барымдаалап турар бис деп кеззеде чугаалап келген бис, а оларны санап көөрү бистиң барымдаалап турар нормаларывысты дораанна тодарадып алыр арганы берип турар. Улустарның ботбашкартынары дээш бис туржуп турар бис, чүге дээрге колониализмниң дарлалыңга таваржып чораан бис, ынчангаш бис ону ооң бүгү илерешкиннерин долузу-биле билип, буруу шаап турар бис. Тускай догуннаашкынны хүндүлээрин болгаш иштики херектерже киришпеазин негеп турар бис, чүге дээрге даштыкы кижилериниң монополизастап алганы черни, сутну болгаш чер иштиниң байлактарын улуска дамчыдып бээрин негээн болгаш хуу өнчүге социал кызыгаарлаашкыннарны декрет ёзугаар үндүрген бистиң революциявыска удур шорулгактыг негелделериниң дугайын бисте ам-даа утпаан. Демократияны болгаш делегей харылзааларына чөпшээрежилгелерни тургузарына эргежок чугула күрүнелериниң юридиктиг деңгээлин камгалап турар бис. Бистиң байдалдарывыс-биле дөмей ындыг байдалдарның ужурунда совет улустан аңгы ол принциптерни эки билип база деткип кым шыдаарыл?

Дайынның эң-не аар-берге халаптарын чурттан эрткен, чепсегленишкинни дужүрерин, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылышкынын болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны чедип алырынче угланган бодунуң доктаамал эгелекчи саналдарының ачызында хүлээп көрүүшкүнү чаалап алган улус-биле тайбың дутайында чугаалажыры-биле мында чедип келген бис.

Бүгү делегейниң чөпшээрежилгези туруп турда бистиң буянныг чаагай соруглаларывысты чедип ап болур деп бүзүреп турар болганывыста бис, мексиканнар, тайбыңа ынакшылдыг улус бис. Боо-чепсекти эңдере бүдүрериңе шериг болуглежишкиннериңе бистиң кандыг-даа хамаарылгавыс чок болза-даа кызыгаар чок шериг чарыгдалдарының болдуруп турары доктаамал эвес чорук болгаш кризистерниң түңнелдери биске база дээп турар.

Тайбың дээш демисел чүгле улуг күрүнелерге хамааржыр айтырыг деп санавайн турар бис, чүге дээрге ядролуг айылы бүгү планетага кыканын турар. Боттарын эвээш күштүг азы эмин эрттир бичин кылдыр санаап, бо демиселге боттарын хамаан чок кылдыр санап турар чурттарның иденкей чок чоруун бис буруу шаап турар бис. Тайбыны чедип алырынга күш арга болур дээр бодалды бис база буруу шаап турар бис, тайбың аргаларгыг моральдыг күштүң дээштинге бүзүрээр бис. Дайын чорударынга чепсек-херекселдери чок болгаш ындыг чепсек-херекселдерлиг болуксавайн турарларның тайбың дээш демиселин хоозун чүүл кылдыр санавайн турар бис.

Күрүнелериниң юридиктиг деңгээрги болгаш делегейниң хөй-иштизиниң мурнунга делегей организацияларының ажылынга идешкейлиг киржилгези оларның үнүн бүгү делегейге чаңгыланып турар болдурбушаан, угаан-сарыылдыг чоруктуң туружундан демисежин турарларны күштүг болдуруп турар.

Бо үеге чедир кижи төрелгетенниң чурттан келген тайбының долу үнелиг эвес деп санап турар бис. Ол сөстүң ёзулуг утказы-биле, тайбыны бис ам-даа чедип албаан бис. Бүгү улустарның киржилгезибиле демниг долу хөделишкининиң делегей системазын тургузарынга арганы бээр болгаш байлактарны чептүг хуваарынга база болдунар аргаларның ёзулуг деңгээлинга чедирип келир эки тайбыңга бүзүрээр бис.

Ол соругланы чедип алыры берге болгаш чоорту болур чүүл, делегейниң дээштиг контролюнда чепсегленишкинни дужүрерин бүгү-нинти болгаш долузу-биле боттандырын чорударынга баштайгы үе-чадада чедип алган үүлдерни быжыглап алыр ужурлуг бис дээрзин кончуг эки билир бис. Ынчалза-даа бистиң тайбалывыс черле эки. Тодаргай хемчегленни хүлээп алырынга бистиң ажыглаар ужурлуг эки байдалдарывыстың барын бис тодаргайлап болур бис.

Боо-чепсекти кызыгаарлаарының айтырыгларының талазы-биле каш-ла хонук бурунгаар Москвага чугаалажышкыннар болуп эрткен. Ол чугаалажышкы

ТЫВА АССР-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН ЧУГААЛАЖЫП ТУР БИС

НАЙЫРАЛДЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тываның өөнүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» комбинаттың септелге-тудуг дегиниң коллективи Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин улуг сонуургал-биле тапыжып турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи национал политиказының херек кырында бадыткалы — эвилелдешкен болгаш автономнуг-даа республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң бүгү айтырыгларын хөй националдыг бүгү ССРЭ-ниң-даа, ында бактазган республикаларның болгаш бистиң чурттуң бүгү улустарының-даа эрге-ажыктарынга дүүштүр шиитпирлен турары болур. Ооң чижээ, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң «Тыва АССР-ниң будуруқчу күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдериниң хемчеглериниң дугайында» доктаалы болгаш ону амыдыралга боттандырары-биле ап чорудуп турар практиктиг хемчеглер болур.

Бистиң комбинатты калбартып чаартырын ол доктаалда база айыткан. Комбинат онгу беш чылдың үшкү чылының баштайгы кварталын чедишкиниг дооскан: иландан ажыр он-он тоина үнелиг продукцияны чурт алган, хөй хемчээлдиг чуртталга шөлү, культура-амыдырал, бүдүрүлге чердери ажыглалда киргеи. Бистиң бригада 140 орунну, эштир суглуг уруглар садын доозуп турар. Ам 1000 олуттуг школаның, 48 квартиралыг бажыңның тудуун эгелеп кириптер бис.

Хову-Аксыңга комсомолчу путёвка өзугаар кээп, ажылдаа-ла, он чыл ажа бергеи мен. Баштай маңаа Огнёвка дээр бичин суур, каш-ла казанак бажыңнар турган. Бо хүннерде Хову-Аксы— бедик хогжүлделиг үлетнүрлүг, амгы үениң алгыг-делгем бажыңнарлыг ажылчын суур. Мында он болгаш сес чыл школалары, элээн каш уруглар албан черлери бар. Бисте амгы үениң дериг-херекселдеринде хандыртынган даарацылга фабриказы, амыдырал хандырылга комбинады, ателье, Культура ордузу, клубтар бар апарган, Совет кижилериң овур-хевири шуут чаартынган: машинистериң, лаборантыларның, техниктериң, инженерлериң аразында тыва уязутүң толээлекчилериң хөйнү көрүп болур. Амыдыралдың совет овур-хевири деп чүве ол-дур! Ол дээрге, Коммунистиг партиязының, ооң эш Л. И. Брежневке баштаткан ленинчи Төп Комитединиң, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызы-дыр.

Бистиң бригада ийиги кварталдың даалгаларын бүзүрелдиг күүседип турар. Боттарыыстың планыыысты болгаш социалистиг хүлээлгевисти долдур болгаш ажыр күүседир дээш күженишкиниг ажылдаар бис. Бистиң аравыста Ч. Ак-оол, Е. Ховалыг, К. Салчак, Э. Сат дээн ышкаш мурнакчылар дыка хөй. Бистер, орустар, тывалар болгаш өске-даа нацияның толээлекчилери бир демниг, чаҗыс кижи дег, эп-найыралдыг ажылдап турар бис.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев Сибирьвиң болгаш Ыраккы Чоөп чүктүң хоорайларына чоөнитиниң эт-хөрецгизин самчыгдаар болгаш төтчегдээр чоруктарга удур демиеежирп, чоинуң байлаанга кампыг болуру — Тыва АССР-ниң хамаатызының хүлээлгези» деп айыткан болгай. Мен од чүүлдү чүрээмниң хапызындан деткин турар мен. Чогум-на аңаа үндезилээш, моон соңгаар төтчеглекчи, чидириглиг болур чорукка удур демиселдя күштелдирер херек.

Тыва АССР-ниң чаа Конституциязының төлевилелин чугаалажып көрүп турар бо хүннерде, бодумнуң эш-өөрүм-биле бир домей, ону бүрүнү-биле деткивишаан, аас-чежиктиг бөгүнгү амыдырал дээш база оон-даа артык чыраткылыг келир үе дээш Коммунистиг партияның, ооң ТК-зының Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң хүн бүрү сагыш салыышкынына кызыгаар чок өөрүп четтиринишкинин илередип, моондаа соңгаар улам эки ажылдаарывысты хүлээнип турар бис.

А. ГЛУХОВ,
тудугжулар бригадири,
Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

МАНАНЧЫКТЫҢ ЗВЕНОЗУ

«Тоора-Хем» совхозтуң Таңмалакта 200 баш ынек кирер кажааның тудуунда хоочун тудугжу Кол Мананчык баштаан 7 кижи составтыг звено шалыпкын ажылдап турар. Тудугжулар ук кажааның ыяжын боттары кезип, өөртүп алган. 2 метр бедик ханазын дооскан.

Ам бо хүннерде тудугжулар кажааның серизин салыр иштики адаштарны, оорганларны белеткеп турар.

— Совхозтуң тудугжулары Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилели-биле танышкан болгаш аңаа сорук кирип, ону деткээн. Аңаа харыы кылдыр ук кажааның бүгү тудуун июньнуң 20-ниң бетинде бүрүн дооскаш, хүлээдип шыдаар бис—деп, звеноның удуртукчузу Кол Мананчык бүзүрел-биле чугаалап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

САТТЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Чоөп-Хемчикте Карл Маркс аттыг совхозтуң өшкүзү 2070 баш, ооң иштинде төрүүр өшкү 900 ажыг. Ажыл-агыйның бо чылгы социалистиг хүлээлгезинде төрүүр 100 өшкүге онаштыр 90 анай, өшкү бүрүзүнден 500 грамм чөөк алыры айыттынган.

Өшкү төрүүрү түлүктеп турар. Төрээн 665 өшкүнүң анайлары менди. Өшкү кыргылдазын чогуур үеэинде чоруткаш, совхоз баш бүрүзүнге онаштыр 510 грамм чөөк алган. Мурнакчы малчын Байыр-оол Сат бо чылгы хүлээлгезин эрестиг күүсеткен. Төрүүр үче баш өшкүге онаштыр 120 анайны, бир өшкүден-не 600 грамм чөөктү алган. Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилели-биле ажыл-ишчи танышкаш, ону чүүлдүзүнүп деткээн. Төлевилелде айыткан эргелерин болгаш хүлээлгелерин күүседири-биле улам эки ажылдаарын ол хүлээнген.

М. СЕВЕН.

Часкы хову ажылдары

ИЙИ ЭЭЛЧЕГЛИГ КЫЛДЫР

Барыын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң тараажылары бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган: суггаттыг шөлден тараа культураларын бир гаданда 15 центнерни, хөй чылдыг сигенни 20, а кукурузаны 150 центнерни өстүрер. Олар часкы тарылгага белеткелди организастыг чорудуп, районга бир дугаарында бо ажылды эгелээн. Бо хүннерде совхозтуң шөлдеринде ажыл-иш ханыышкынныг. Тарылга шөлү колдуунда суттаттыг черде, Ынчангаш кол кичээнгейни суттатче салган. Суттатчыларның 6 звеноунда 30 кижи ажылдап, чоокку хүннерге чедир 1560 га черни суттарган.

— Хаттыг, соок хүннер болуп турары-биле Барлык хемниң суу батпайн турар. Черни суттаргаш, тарылганы чорударын планнап алган улус бис. Ам суг эвээш болуп турары-биле тарылгага элээн шаптыктаашкынны болдуруп тур — деп, кол агроном Хомушку Комбуевич Кызыл-оол чугаалады.

Суг эвээш-даа болза, ону чеп ажыглап, черни эки суттарары-биле бүгү-ле хемчеглерни ап турар. Мында суттаттыг тускай комиссияның тургускан ажылды ол чогуур үеэинде хайгаарап турар.

Совхозтуң механизаторлары 1620 га черге үрезиннерни чашкан, ооң 652 гектары тараа культуралары. Од ышкаш 1520 гектар черге часкы чер аңдарылгазын чоруткан болгаш 3100 тонна органиктиг чомшчидилгеин шөлдерже сөөртүп төккен.

Хову турлагаарында механизаторларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан, лекция, беседаны чорудуп турар. Механизаторлар, суттатчылар ортузунда социалистиг чарыышты калбартып, ооң түңнелдерин 7—10 хонуктан үндүрүп, тиилекчилерни шаңнап, мактап турар.

Сөөлгү он хонуктуң түңнелинде чер чарын турар трактористерден Ооржак Дадарын, Николай Сендаш, Донгак Седип-оол, Кара-Сал Амыр, чаштырылгага Кара-Сал Каадыр-оол, Иван Донгак, суттатчылардан Кара-Сал Калдар-оол, Ооржак Болат-оол, Саян Каак олар чарыштыг тиилекчилери болган.

— Тараалар чаштырылгазын май 25-те, а мал чеми культураларынын — июнь 1-де доозар бис — деп, кол агроном түңнелинде чугаалады.

Суг эвээш болуп турары часкы тарылганың хуусаазын арай уздын турар. Бар сугну бүрүн ажыглаары-биле суттатчыларның ийи эөлчеглиг ажылдаарын организастаары чугула. Ол ышкаш совхоз картофель олуртулгазынче амдаа эгелеп кирбээн, четчир үреэин чок. Үрезинин дарын тыптынын, картофель олуртулгазынче кирер үе келген.

Х. МОНГУШ.

Ниитиниң малын хүр кыш ажырып, чаш төлүн бүрүн менди камгалап алыр дээш кызымак ажылдап, чыл санында эки көргүзүглерни чедип ап турар малчыннар Таңды районуң Тока аттыг совхозта эвээш эвес. Оларның бирээзинге коммунист Биче-кыс Таңмаевна Монгуш хамааржыр. Од хойжунуң ажылынга ажылдаа-ла таптыг-ла 22 чыл бооп турар. Хоочун малчын бо чылын Чоок-Кулузун деп черге кыштаан. Бо хүннерде оларның кыштаанда төрээн 607 хой бар.

Бо чылын ол 100 хойга онаштыр 95 хураган алыр дээн хүлээлгезин ажыр күүседип, 110 хураганны менди камгалап алган. Кадарчы дүк кыргыырының планын база-ла ажыр күүседирин хүлээнген.

Бо хүннерде малчын Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилели-биле танышкаш, бүрүнү-биле деткээн, кыштаглаашкынга белеткелин үлегерлиг чорударын хүлээнген.

ЧУРУКТА: М. Биче-кыс.

Таңды районда «Коммунизмниң херели» совхозтуң механизатору Николай Васильевич Серов онгу беш чылдың үшкү шалыпчы чылының часы хову ажылдарын бедик бүдүрүкчүлүг эгелээн. Шык базыыышкынынга идепкейлиг киришкеш, ол бо хүннерде Оңгар-Ховуда № 2 бригадада К-701 деп трактору-биле тараа чаштырып турар. Норма өзугаар 32 ганы* хүнде чаштырар турган, 40 га чедирип, нормазын 140 хуу күүседип турар. 13 чыл иштинде ажылдап келген хоочун механизатор Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин улуг өөрүшкү, күш-ажылчы чедишкиннер-биле утказан.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор Н. Серов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ИДЕЙ-ПОЛИТИКТИГ ДЕҢНЕЛГЕ

Ленинчи комсомолдуң кижизидилге ажылында лекция пропагандазы улуг черни эзлеп турар. Ол аныяктарны бедик идей-политиктиг, төлептиг аажы-чаң шынарларына кижизидиргинге, оларның амыдыралга идепкейлиг турушту эзлеп алырына улуг салдарны чедирип, коммунистиг тургузуушкуннуң планнарын күүседиринче оларны мобилизастап турар.

Республиканың комсомол комитеттериниң лекторлары чыл санында 4 муң хире лекцияны номчуп турар. Аныяктарның тудугжу отрядтарының дайынчылары бо ажылга эң идепкейлиг киржип турар. Эрткен чылын олар 500 ажыг лекцияны чоңга номчуп берген. ВЛКСМ комитеттериниң лекторлар болуктери республиканың «Билиг» ниитилелиниң организациялары-биле кады тус-тус темаларга 120 лекцияны, ооң иштинде ССРЭ-ниң чаа Конституциязына хамаарыштыр 7 лекцияны ажылдап кылган. Амгы үеде республикада комсомолдуң 22 лекторлар бөлүү ажылдап турар, оларда 500 кижи хаара туттунган.

«Лекция пропагандазының байдалының болгаш ону эки-жидер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы бистиң моон соңгаарды ажыл-чорудулгавыска дайынчы программа болур ужурлуг. Совет аныяктарны бедик моральдыг, идейлиг болгаш идепкейжи чорукка, күш-ажылды коммунистиг өзу-биле көөрүнге болгаш Төрээн чуртуң камгалаарынга кезээде белен чорукка кижизидирин доктаалда онзалап айыткан. Од сорулганы боттандырары бистиң чорудуп турар лекция пропагандавыстың ниити болгаш идей-теоретиктиг шынарындан хамааржыр. Марксизм-ленинчи теорияны хапызы-биле өөрениринче, коммунистиг болгаш ажылчын шимчэошкининиң төөгүзүн база бистиң чуртувустуң эртип келген орууп, ылаңгыя ССРЭ-ниң чаа Конституциязын бүгү талалыг өөренип, партиявыстың, чоинуустуң мурнунга хамааты хүлээлгевисти эки күүседиринче доктаамал, кичээнгей салыр ужурлуг бис. Ленинчи комсомолдуң төөгүлүг 60 чылына болгаш аныяктарның XI бүгү-делегей фестивалынга белеткелдиң айтырыгларын кичээнгейден дашкаарладып болбас.

Бо хүннерде республиканың аныяк лекторларының мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулга туруп турар. Совет Тываның бирги Конституциязының төлевилелин республиканың ажылчы чоннары калбаа-биле чугаалажып көрүп турар. Үндезин Хоойлузунуң тыва улустуң төөгүзүнге улуг ужур-дузазын, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының чайгылыш чок боттаныр турарын, совет улустарының ажы-дүңма ак сеткилдиг дузаламчызының ачызында Тывага үндезин социал-экономикалыг чаартылгаларның болганын, тыва нацияның хевирлеттинин тургустунганын чоинуң бүгү кезектеринге тайылбырлап чедирер болгаш күш-ажылчы колдектив бүрүзүн планныг онаалдаларын, бедиткен хүлээлгелерин ыяап-ла күүседиринче мобилизастаар ужурлуг бис.

Ылаңгыя аныяктарны революсючу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга кижизидиринче онза кичээнгейни салыр херек.

Лекция пропагандазын күштелдиреринің арга-методтарын болгаш хевирлерин улам сайзырадгайжыдары чугула. Маңаа чүүүн-даа мурнунда комсомол комитеттери «Билиг» ниитилелиниң чер-черде организацияларыбиле кады пропагандист болгаш лектор кадрларны белеткээринче, оларның теоретиктиг болгаш идей-политиктиг билиин доктаамал белидиринче база оларга бүгү талалыг дузаламчыны доктаамал көргүзеринче сагыш салыр ужурлуг.

Лекторларны белеткээр талазы-биле бисте чамдык дуржулга чыгдынган. 1977—78 өөредилге чылында ВЛКСМ обкомунуң лекторлар болүү аныяк лекторларының школазын организастаан. Ында Кызыл хоорайның янзы-бүрү өөредилге черлериниң студентилери болгаш сургуулдары, специалистер болгаш Иштики херектер министерствозунуң аныяк ажылдакчылары хаара туттунган. Школа бодунуң ажылын эки эгелээн, тус-тус адырларының тускай эртемниглери кичээлдерин эрттирип турар. Бо школаны доктаамал ажылдаар кылдыр тургузарынче база ооң өөредилге программазын эки тургузуп алырынче кичээнгей салып турар бис.

Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш Эрзин районнарның комсомол организациялары массалыг пропаганданың беседа, кинолекторий, ленинчи кичээлдер, диспуттар, тематиктиг кежээлер дээн ышкаш хевирлерин кадбаа-биле ажыглап турар. Бо дуржулганы өске черлерге пептередири чугула.

Амгы үеде Кызылда болгаш районнар төптеринде ниитилел-политиктиг помчулгалар чоруп турар. Комсомолдуң 60 чылына турааскааткан бо ажылды организастыг эрттирери — чер-черде комсомол организацияларының хүлээлгези болур.

А. СЕРЕН,
ВЛКСМ обкомунуң секретары.

НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙДАЛГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү арыннарда).

бан аяы-биле ат салып быжыглаан, датин американнарның мурнунда чүгле күзели бооп чораан чүүлдү боттандырып чорударынга элээн чоокшулай бээр бис.

ТЛАТЕЛОЛКО керээзи онза ужур-дузалыг. Делегейге уязукаашкын чепсек-херекселдеринден хостуг чурттакчылыг баштайгы зонаны ол тургузар. Од Керээ ядролуг уязукаашкынының айыылындан 300 миллион кижиниң амы-тынын болгаш диптиг чартын камгалаар. Ол безин угаан-сарыылдыг, кызымак чоруктуң болгаш тайбыңның арганларынга бүзүрелдиг тиилегеэ болур.

Акы-дүңмазыышкы 18 чурттарның киржилгеэн-биле 1967 чылда Мексикага Латин Америкага ядролуг чепсекти хоруурунуң дугайында керээ болза эки туранның база хамааржылга чок дугуржулга болур. Аңаа ооң соонда өске чурттар база каттышкан. Ол районга ядролуг чепсектиң көстүп келирин чайладырыбиле ыңдыг чепсектиг болурундан ойталаары кордүнген. Ол районда девискээрлер оларның бүрүн эргезинде туруп турар күрүнелерге ол керээни хүндүлеп коор болгаш ол зонаже ядролуг чепсекти киирбезиниң, киржикчи чурттарга хамаарыштыр ону ажыглаазының база ону ажыглаарының кыжаныышкының кылбазының дугайында боттарынга хүлээлге алырының дугайында кады кылган кыйгырыг дугайында дуруржулга база чедип алдыган. Ол документтиде контроль системазын болгаш коллективтиг хынаашкын системазын бис дугуржуп алган бис. Амгы үеге чедир күштүг бооп турар контроль болгаш коллективтиг хынаашкын системаларындан эң-не мурнакчы бооп болур чадавас од система ядролуг энергинны чүгле тайбың сорудгаларга хөгжүдер арганы бээр болгаш бис ону бот-боттарынга бүзүрешпес база каразыыр чорук чокка кылган бис.

Керээниң күштүг бооп турар кавызы делгем. Мексиканың айтып турганы ышкаш, идепкейлиг тайбыңны бистиң билип турарывысты барыдаалап көрбүшаан, бүгү талаларга Латин Америкага кады ажылдажылганы таварылга бүрүзүнде улам-на улуг болгаш улам-на калбак чедип алыры-биле ол кавыта боочепсектиң аңаа хевирлерин кызыгаарлаарын дилеп тывар, адактың сөөлүнде ооң оруктарын дилеп тывар талазы-биле кады ажылдажылганы уламчылаары ол керээде көрдүнген.

Ынчалза-даа ТЛАТЕЛОЛКО керээ чүгле ону көргүспейн турар. Чөгел төпүүшкүнү долдунган делегейде ол керээ күчүлээшкинни чок кылырының аргалары бар дээрзиниң үлегер-чижээ болур. Ол документтиде ядролуг чепсээ чок-даа, ядролуг чепсектиг-даа күрүнелериң тура-соруу илереттинген. Амгы үеде Совет күрүне од керээте чугула детки-мчеин көргүскен. Ооң-биле холбаштыр Силерге, дээрги Дарга Брежнев, совет удуртукчуларга, бо улуг чурттуң бүгү улузунга ханы өөрүп четтиринишкинивисти бис илередип тур бис.

Өске талазында, кылып тургузары доостур четкен керээни чүгле боттарывыстың эрге-ажыктарывыска чедишкини азы олүрүп кырарының айыылындан чайлай берген кижилериң ацгылаачак чоруунуң кижизиткини кылдыр көрбейн турар бис. Бистиң салым-чолувус бүгү кижи төрелтетениң салым-чолуунан чарылбас дээрзин эки билир бис, ынчангаш бистиң доктаамал күжениишкиннеривисти бүгү-ниити тайбыңның эрге-ажыктарынга үндүрер бис. Чепсегленишкинни дүжүреринге турааскааткан КНО-нуң эм болур тускай сессиязынга база өске-даа чотуур шуулганнарга бистиң үнүвүс үнер.

Эгезинде бистер шуптувус, улуг-даа, биче-даа чурттар, ядролуг чепсектен хостуг зоналы тургузарын чедип алган бис: өске хөй районнар ыңдыг янзылыг, байдалды чедип алырынче чүткүп турар, практиктиг төлевилелдер бар, олар чедишкиннин-биле доостур дээрзинге бис ынаныр турар бис. Бо баштайгы чедишкиниң үндезининге бис тайбыңның география талазы-биле кызыгаарларын калбартырынче чүткүүр бис. Экономиктиг чаа корум-чурумну тургузарынче угланган делегей нормалары дүшкүүрлүг чоруктуң болгаш месилдежишкиниң чылдагаанларын чайладыр дээш хөгжүн орар чурттарның кылып чоруткан хемчеглериниң чамдыызы болур.

Делегейниң экономиктиг чаа корум-чурумунуң чөлеңгиштериниң бирээзи болур күрүнелериң экономиктиг эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң хартиязын Каттышкан Нациялар Организациязынга хүлээп алырынга Совет Эвилели быжыг деткимчеин көргүскен.

Хартия хүлээп алдынган, ам ону долу күштүг болдурары эргежок чугула. Бистиң мурнувуста чаа демисел туруп турар: оларның политиктиг системаларының ылгалындан хамаан чокка бүгү күрүнелериниң киржилгеэн-биле улустар аразында чөптүг харылзаларны бадыткан тургузарынга шаптыктап турар моондактарны ажып эртер ужурлуг.

Делегей организацияларын дамчыштыр бистиң чурттарывыстың шиитпирлен болур өске чугула айтырыглары болза: тергиидел болгаш хамаарылгалыг чоруктуң байдалы ооң ачызында артын каан турар механизмнерни ыяап-ла үзүткаары-биле деколонизацияны доозары; оларның эргежыктарынга шуут таарышпас чаа күрүнелериниң тускай догуинаар болгаш бот-башкартынар эргезин камгалаары, чаа база улам кажар арганларны чайладыр сорулга-биле оларның иштики сырый каттыжыышкынының чорудулгазын деткиири; бодунуң курлавырларын баш билириниге чурт бүрүзүнүң тускай догуинаан бүрүн эргелерин камгалаары болур болгаш кол сорулга болза бүгү улустарның политиктиг, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарынга кады ажылдажылганы быжыглаары болур дээрзи билдингир болгай.

Ол улуг сорулгага Совет Эвилелиниң киржилгеэн кол чүүл болур.

Силер күчүзүг болгаш тургузукчу күрүневи, улустарның үре-түңнелдиг Эвилелин каттышкан республикаларны тургузуп алган силер. Олар делгем, мурнунда эөн турган, азы үр чылдарда хожудаңгай артып калыр ужурлуг девискээрлерни экономика талазыбиле чечектелин турар районнар кылдыр чаартын тургускан. Делегейниң кады ажылдажылганын хөгжүдериче угланган Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш эртем күүзүг хемчээтинмес үнелиг чүүл болур. Ынчангаш янзы-бүрү политиктиг системаларлыг күрүнелериң аразында бот-боттарынга дузалажырының харылзааларын хөгжүдериниң принциптин тайбыңның хөрээнге болгаш кижи төрелгетениң экономиктиг дешилгеэнге улуг салыышкын кылдыр көрүп, ону үнелевейн барын болбас.

Бот-боттарының аразында холбаалыг ол чорук төөгүлүг янзы-бүрү байдалдарда оларның билип турарын айтып турар оруктарга өскерилишкиннерни болгаш чөптүг чорукту чедип ап турар улустарга калбак перспективаларны ажыдып, оларның дешилгеэке чүткүлүп бижыглап турар.

Ийи талалыг харылзааларның тодаргай айтырыглары бистиң кады ажылдажылгавыстың боттуг шыпарын илередип турар. Культура болгаш эртем-техниктиг талаларда ол кады ажылдажылга хөгжүп турар болгаш калбак перспективалыг. Бар турар арганнар турза-даа, садыг база экономиктиг солчулганың чок болганын ооң-биле кады бис ажыы-биле миниин турар болгаш шүшпен чорукту чок кылыр дугайында бистиң шиитпирлеривистиң дугайын база ону дүргеп хөгжүүр болгаш калбаа-биле болдурар дугайында медеглээн бис.

Бистиң ужуражыышкынывыстың чугула сорулгазы болза бистиң чоннуң эрге-ажыктарын ужуражыышкынывыс сорулгаларны чедип алырынга ажыл-хереги дүүштүрерин күштелдирер база бот-боттарын билчирин быжыглаар дээш делегей байдалын канчаар үнелеп көрүп турарын бот-боттарынга дыңнаарыы болур. Бистиң аравыста бар ниити чүүлдерни илередир база быжыглаарының аргазын чугаалажышкыннар бээр, ол дугайын бооп турар чугаалажышкыннар херечилээн.

Ужуражыышкыннар бистиң улуг сеткил ханыышкынывысты болдурган. Даарта Москвага, а ооң соонда өскедаа хоорайларга силерниң удуртучуларыңар-биле, а ол ышкаш Совет күрүнениң өске-даа төлөлекчилери-биле болгаш специалистери-биле ол ужуражыышкыннарны уламчылаар бис. Бо аян-чоруктуң доозулган соонда бот-боттарын хүндүлежириниң үндезининге быжыг пайыралдың оруунга чаа базыынарны кылырына эки аргаларлыг бис деп быжыы-биле чугаалаарына бүзүрелдиг бис.

Дээрги Дарга Леонид Брежнев!

Кадыынар болгаш дээргилер!

Силерниң кадыкшылыңар болгаш хууда чаагай чоруунар дээш дашканы көдүрүп тур мен база Мексиканың омуноозинден улуг совет улуска деңшилгеже магадан болур бодунуң орууп чедишкиниг уламчылаарын күзээнимни хүлээп алырын дилеп.

* * *

Л. И. Брежневтиң болгаш Х. Л. Портильоның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш ону адыш часкаашкынынары-биле уткаан.

Дүштеки шайлалга пайыралдыг байдалда эткен.

(СЭТА).

УЛУГ ЧААРТЫЛГАЛАРНЫҢ ПРОГРАММАЗЫ

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр). Туркестанга суггарылга ажылдарынга 50 миллион рубльди төлевилеп бээр дугайында ленинчи декреттиң 60 чыл болганынга холбаштыр Кодээ ажыл-агый эртемниериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының сессиязы аңаа болган.

Эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын сессияның хүндүлүг президиумунга чаңгыс эп-сеткилдиг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чедирген байырын сессияның киржикчилери аажок улуг сорук киришкин-биле уткаан. Ол байырлыг чагааны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов номчаан.

Академияның президентиэ П. П. Лобанов эрткен алдан чылдарда Ортаакы Азияга, Закавказьеге болгаш Казахстанның мурнуу талазынга суггарылгалыг черлериниң шөлдери 3,7 миллион гектар турганыдан 9,2 миллион гектар чедир калбарган болгаш СЭКП ТК-ның май (1966 чыл) Пленумунуң соонда суггарылгалыг 3,7 миллион гектар чер немешкен деп демдеглээн. Ховецниң болгаш көдээ ажылагыйның өске-даа культураларының бедик дүжүттерин алыр арганы берип турар суггарылганың сайзырадган системаларын туткан.

Бистиң чуртувуста бүгү улустуң херээ болу берген еут ажыл-агый тудуушкунунуң хемчээлдериниң дугайын ССРЭ-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри Е. Е. Алексеевскийниң илеткелинде чугаалаан. Ленинчи декретте баштайгы объектилериниң бирээзи кылдыр Голодный ховузун адап, аңаа 500 муң десятина черни шиңгээдип алырын төлевилээн турган. Ленинчи айтыышкын боттанган. Мурнунда эөн күүрүг чыткан черниң девискээринде ховецни, тарааны, погааларны, чимистерни, виноградты бүдүрүп турар он-он улуг ажыл-агыйларны тургускан.

Экономиктиг, агротехниктиг болгаш социал айтырыгларны хары угда шиитпирлеп тургаш, черлерни комплекстиг шиңгээдип алырының аргазын маңаа бир-ле дугаарында ажыглаан. Голодный ховузун шиңгээдип алырынга үнген чарыгдалдар бүрүн катап тургустунган. Чүгле эрткен чылын безин ол черлерден миллион ажыг тонна ховецни ажаан алган.

Ортаакы Азияга болгаш Казахстанга суггарылгалыг чер ажылын хөгжүдеринге ленинчи декреттиң ужур-дузазының дугайын Көдээ ажылагый эртемниериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының гидротехника болгаш мелиорация салбарының академик-секретары Б. Б. Шумаков, ховецниң ажылының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң директору А. И. Имамалиев болгаш ооңдаа өскелер чугаалаан.

СЭКП ТК-га, эш Л. И. Брежневке чагааны сессияның киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Май 19 — В. И. Ленин аттыг пионер организациязының тургустунган хүнү

ЧАА-ЧАА АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРЖЕ

1922 чылдың эгезинде партия болгаш комсомол уругларның коммунистиг бөлүктериниң аргадыржылгазын чугаалажып көргеш, эң баштайгы пионер отрядтарын тургузарынче кирген. Отрядтар эң баштай Москвага тывылган, а оон соонда өске хоорайларга база тургустунуп эгелээн. 1922 чылдың май 19-та РКСМ-ниң ийиги Бүгү-россия конференциязы ындыг отрядтарны бүгү чуртка тургузар деп шиитпир хүлээп алган. Ол хүннү — пионерияның төрүттүнген хүнү дээр апарган бис. В. И. Ленин аттыг пионер организациязы бо чылын ам 56 харлап турар.

Тывага пионер организациязы оон соонда — 1926 чылдың сентябрь 28-те тургустунган.

Пионерия чуртунуң географиязы делгем: ССРЭ-де 144700 школа, 7723 уруглар библиотеказы, 1085 аныяк техниктер станциязы, 614 аныяк натуралистер станциязы, 85 муң «Бичии тимирязеевтер» станциязы ажылдап турар.

ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге пионерия улуг анызы боор комсомолга бодунуң ажыл-херектериниң, чедиишкиннериниң дугайын рапорттаан. 13 муң пионер дружиназы, 105 муң пионер отрядтары мурнакчы болганнар. Ол кайгамчык чаагай херектерге Тыва АССР-ниң пионерлери боттарының төлептиг үлүг-хуузун база киирген.

Тыванның 29 муң пионержи гвардиязы пионер организациязының төрүттүнген хүнүн таварыштыр коммунистерге болгаш комсомолчуларга мынчаар илетказар: үш пионерниң бирээзи-ле чүгле 4—5 демдектерлиг өөренип турар. Пионер отрядтарының «Комсомол, сээн идегелдиг салгалың бис» деп маршрудунга киришнеш, республиканың 32 пионер дружиназы, 321 пионер отрядтары мурнакчылар болганнар. Аңаа Кызылдың № 15 школазында В. Бонивур, № 7 школада А. Матросов, № 14 школада А. Гайдар аттыг дружиналар, Тес-Хемниң Үй-Шынаа школазында Ю. Гагарин аттыг пионер дружиназы, Таңдының Бай-Хаак, Балгазын школаларында дружиналар болгаш оон өске-даа школаларда эки ажылдыг пионер дружиналары хамааржыр. Тыванның пионерлери 374 тонна демир кескиндизин, 70 тонна макулатураны чыгган, 22 муң хире пионер «Үрезинчигеш» деп операцияда киржип турар, Тыванның хову-шөлдеринде 5 муң хире пионерлер ажылдап турар.

Республикада 12 муң тимуржулар Ада-чурттуң Улуг дайынынга болгаш хамааты дайынынга өлгеннериң өг-бүлелеринге база хоочуннарга боттуг дузаны чедирип турарлар. Спорт болгаш күш-культурага хандыкшыл улам өскен. Бистиң пионерлеривис — интернационалистер. Эрткен чылда «Артекке» болган уругларның Бүгү-делегей фестивалынга Тывадан 10 пионер киришиен. Бистиң пионерлеривис уругларның делегей организациялары-биле найыралдажып, чагаа харылзаазын доктаамал тудуп турарлар. Бо хүннерде отрядтар аныяктарның болгаш студентилерниң XI Бүгү-делегей фестивалынга белеткенип турар.

«Комсомол, сээн идегелдиг салгалың бис» деп маршрутка чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун республиканың школаларында бүгү пионер дружиналарынга болгаш отрядтарга пионер организациязының төрүттүнген хүнүн таварыштыр күзедивис. Чаа-чаа ажыл-херектерже бурунгаар базыңар-ла, уруглар.

М. ФИРСОВА.
ВЛКСМ обкомунуң секретары, пионер организациязының область төвүлелиниң даргазы.

Кызылдың № 7 школазының Александр Матросов аттыг пионер дружиназы В. И. Ленин аттыг пионер организациязының төрүттүнген хүнүн уткуштур чылдың-на чаңчыл болган чыжын эрттирер. Дружина төвүлелиниң эрги составы аңаа бодунуң өтчёдүн бээр. Эки ажылдыг пионер отрядтарын, активчи пионерлерни ынчан шаннап, мактаар. Аңаа пионер дружиназының төвүлелиниң чаа составын соңгуур. Ынчап дружина төвүлелиниң даргазын, эки өөредилгелиг, чуруумнуг пионерлерден дружинаның түк тулукчузун, оон ассистентилерин, горнизин, барабанчыларын болгаш дружина солунунуң редколлегиязын база соңгуур.

Школаның пионер дружиназы «Билигле делегейинде», «Мээң төрээн чуртум — ССРЭ», «Пионертудуг», «Күштүглер, дидимнер, аваангырлар», «Сылдысчыгаш», «Тимуржу», «Тайбың болгаш эр-сеткил каттыштырылгазы», «Кайгамчык чүүлдер делегейинде» деп чижектиг Бүгү-авилелдин пионер организациязының маршрутларынга идепкейлиг киржип келген. Ол ышкаш Бүгү-авилелдиң «БАМ-та пионержи рельстер», «Ада-чурттуң погаан куржаа», «Төрээн чуртка — миллионну» болгаш «Чуртта, пом» деп пионержи операцияларга база идепкейлиг киржип турар.

№ 7 школаның пионер дружиназы «Комсомол, сээн идегелдиг салгалың бис» деп маршрутка киришнеш, тиилекчи пионер дружиналарының санынга кирген.

ЧУРУКТА: Александр Матросов аттыг тиилекчи пионер дружиназы бодунуң эолчегелиг чыжының үезинде.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

ШЫЛГАЛДАЛАР

Чурттуң дээди болгаш ортумак өөре дилге черлеринде өөренип турар студентилерге болгаш сургуулдарга шиитпирлиг үе — шылгалдалар эгелээн.

Москваның Б. Щукин аттыг театр училищезинде тыва студияда өөренип турар студентилеринге бо чылдың часы сессиязының шылгалдалары онзагайы-биле уттундурбас. Оларның беш чылда чедип алган билиин хынаар күрүне шылгалдалары эгелээн.

Майның эге хүнинде Москваның Б. Щукин аттыг театр училищезинде тыва студия, моон мурнунда училищенин кафедразынга дужааган сураглыг совет чогаалчы Мустай Кәримнің «Ай тутурган дүне» болгаш алдарлыг япон драматург Магозмон Тикамацунуң «Ынакшаанларның амы-тынынга четтиргени» деп шиилерин дужааганнар. Шиилерни тургускан режиссёр-башкылар: РСФСР-ниң улустуң артизи, Күрүне шаңналының лауреаты Лариса Алексеевна Пашкова, РСФСР-ниң урап чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы профессор Владимир Георгиевич Шлезингер болгаш тыва студияның удуртукчу башкызы, доцент Татьяна Кирилловна Коптева.

Күрүне шылгалдалының комиссия даргазы, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Күрүне шаңналының лауреаты Людмила Ивановна Касаткина үк шиилерни хүлээп ап турда, кичээнгейлиг, хынамчалыг көргеш. Ол ышкаш Тываның хөгжүм-шин театрының кол режиссёру РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Оюн Сини-оол, театрның директору Э. Х. Хайманов, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Кара-кыс биле Максим Мунзуктар болгаш өске-даа чалаттырган көрүкчүлер студентилерниң ойнаан шиилерин улуг сонуургал-биле кичээнгейлиг көргеннер.

А. ШОЮН.

Москва хоорай.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

● **ПАРИЖ.** Ле-Мане хоорайда «Саблон» деп стадионга эрткен спортчу кылаш маргылдаазынга француз спортчу Жерар Лельевр делегейиниң чаа рекордун тургускан. Ол — бир шак иштинде 14 км 382,7 метр черни кылаштап эрткен. Мексика чурттуг Даниэль Бауттистин оон мурнунда тургускан делегей рекорду 14 км 381 метрге деп турган.

Лельевр 28 харлыг, хыналда-эрттирилге черинин дүжүмеди бооп ажылдап турар.

● **ПОТСДАМ.** Спорттуң беш хевирингге олимпий чемпиону Бурглинде Поллак беш хевирге 4638 санны алгаш, ГДР-ниң чаа рекордун тургускан. Чаъ чаап турган соок хүнде ол моондактарлыг 100 метр черни 13,4 секундада, 800 метрни — 2 минута 17,4 секундада эрткеш, ядрону 16,85 метрге иткен, черниин бедиин 168 см, узунун — 625 см халаап.

● **ГЕТТИНГЕН.** Барыын Германияда бо хоорайга эрткен делегей маргылдаазынга киришкеш, делегей рекордсмени Хелена Фибингерова (ЧССР) ядрону 21 метр 42 см ырадыр иткен. 18,94 метр көргүзүгбиле Ева Вилис (ГФР) ийиги черни эелээн. Черниң бедиин халыырының чидиг демисели болган секторга Бригитта Хольцапфель 192 см халаап, бо чылгы сезонда делегейде дээре көргүзүгну чедип алган. Черниң бедиин халыырынга хөрээженнериң делегей рекорду 2 метрге деп, ону Роземари Аккерман тургусканы билдингир болгай. Михаэль Вессинг (ГФР) копьёну 86,58 метр ырадыр октаан.

● **КИНГСТОН.** (Ямайка). Аңаа эрткен маргылдаа үезинде 100 метрге чарышка Кубаның спортчузу Сильвио Леонард 10,19 секунда көргүзүгбиле тиилээн. Ол хемчээлге маңнышканнарның аразынга олимпий чемпиону Дон Кворри (Ямайка), америк спортчу Хьюстон Макгир чижектиг «сылдыстар» турган, ынчалза-даа олар куба спортчуга четпээннер.

Олимпий чемпиону, америк спринер Эдрин Мозес моондак тургускан 400 метр черни 48,62 секундада, а делегей рекордсмени Филберт Бэйи (Танзания) 1500 метр черни 3 мин. 38,44 секундада эрткен.

● **ХЕЛЬСИНКИ.** Ийи олимпиадага алдын медальды улаштыр алган Лассе Вирен Финляндияга бирги чер дээш 5 км черге болган кросска тиилээн. Оон көргүзүү — 14 мин. 17 секунда.

МЕДЭЭЛЕР

Солун ужуражылга

Чоокта чаа Шуурмактың Культура бажыңын чон долдур эелекен. Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оол, ССРЭ-ниң спорт мастери А. Т. Шойдук олар шуурмакчылар-биле ужуражыр дээш келгени ол.

Республиканың сураглыг чогаалчызы Степан Агбаноич Сарыг-оол бодунуң чаш чылдарының база чогаадыкчы ажыл-ижиниң дугайында таныштырган. Оон орус болгаш тыва дылдарда үнген номунуң делгелгезин база организаттаан.

Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Шойдуктуң спортчу чедиишкиннери-биле Шуурмактың чону танышкан. Оон назы-хары аныяк-даа бол, спортчу тииледелери хөй дээрзин демдеглээннер.

Шуурмакка аалдан кээп, боттарының ажыл-ижи-биле таныштырганы дээш С. А. Сарыг-оолга болгаш А. Т. Шойдукка оорун четтиргенин чылганларын мурнундан көдээ Совет даргазы К. М. Лайдың өлеткен болгаш чаа-чаа чедиишкиннерин күзээн.

М. КУУЛАР.
Тес-Хем район.

Шынзылгаларны тывыскан

Балгазынның профтехучилищезинин салбыры Улут-Хем районда «Ак-Туруг» совхозка ажыттынганындан бээр дөрт чыл ашкан. Бо үеним дургузунда дыка хөй кижи ону дооскан.

Училищенин ол салбырын чедиишкиниг дооскаш, «Ак-Туруг» совхозта ак сеткилдиг ажылдан турар мурнакчылар хөй. Оларга чолаачылар Семён Сержит, Хуналдай Комбу, Семис-оол Дайыкпан, трактористер Сергей Херел, Владислав Дамчаа, Александр Натпит болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Бо өөредилге чыында 24 чолаачы, 15 тракторист үк салбырны дооскан. Оларга техника башкарарының шынзылгазын чоокта чаа тывыскан.

С. СОТНАМ.

ТӨТЧЕГЛЕТТИНИП, ҮРЕЛИП ТУРАР

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң төвү — Шуй суурнуң кудумчуларында албан организация черлериниң болгаш чуртталга бажыңнарының чаа тудутлары чылдың-на пемежиш турар болгаш суурувусту чаартып, улам-на аян киирип турар. Ол бүгү совхозтуң ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткилин чайгаар-ла өөртүп турар.

«Мурнакчы» колхозтуң колхозчулары (ам совхоз) 1956 чылда электри күжү-биле ажылдаар, сес шакта ийи топна далган тырттырар дээрбеш кылып ажылдалга киирген. Дээрбе-биле кожа хлеб быжырар пекарняны база тургускан турган. Колхозчулар кызыл-тасты тарып, оон чылдың-на чаагай дүжүттү алаан алгаш, үк дээрбете ону далган кылдыр тырттырган, пекарнязынга чаагай ыдаанныг хлебти быжырып ап турган.

Ол дээрбени тудуп, ажылдалга киирген соонда, каш чыл эрткенде, тодаргайларга даа арга чок кылдыр төтчегленип, үрегдеп каапкан. Оон иштики дериг-хөрекселдерин шуптузуп үрээрин үрен, төтчеглен каапкан, чүгле хое, үреник бажыңы артып, Пекарняның бажыңы база-ла ындыг. Оон печказын, соңгаларын бузун, үрегдеп каан. Суурнуң бичин уруглары ында чаштып ойнап турарлар. Ам үстүнде бижээним чайгы погаан театрны алгаш көрээлиннер. Ону чаагайжыдып чаартып, септээр айтырыгже кым-даа сагыш салбайын турар, ынчангаш эзи чок, эзизирей берген турар. Спеназының шалазының, дээвирвиниң ыыштарын турун каапкан.

Ол тудугларны чөп алыгдап, биилин үрели бээрге, баш удур септеп, хайгаарап турган болза, байдал үүге мыдыг турар деп. Амыдырал-биле холбашкан тудутлар каракка көзүлдүр үрелип турда, ону катап септеп, тудар хамаан чок, херекке албайн, чаныбиле эртип турар чоруктуң түнеди мыдыг болур-дур. Ол тудут-суурну ажыглалга киирип, тударынга эвзоп эвес күш, акша-хөренги үнген дээрзи билдингир. Үрелип турар, ажыглад чок бо тудуларны катап септезе кандыгы? Бир эвес катап тургузарының барымдаазы, ажыы чок түве болза, ында бар материалдарны бүдүрүлгениң оске тудутларынга киирилтирип ажыглаза кандыгы деп бодал тургустунуп келир-дир.

О. ШОЖУТ-ООЛ.

ФЕСТИВАЛЬДЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

ЭСТОН ССР. Таллиниң «Марат» деп трикотаж кылыгларының каттыжышкыны Аныяктарның болгаш студентилерниң Гаванага болур XI Бүгү-делегей фестивалынга ССРЭ-ниң делегациязынга идик-хөп кылып белеткээринге киржип турар. Таллиниде даарап турар комплект платьеден, юбкадан, джемперлериң дөрт хевирдериңден тургустунган.

ЧУРУКТА: хеведен кылган джемперлер. Оон автору чуруқчу Г. Оссовская.

В. РУДЬКОНУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ӨӨРЕДИЛГЕЖЕ ЧАЛАП ТУР

Күрүениң Кызылда педагогика институдунуң бот-өөредилгелиг салбыры дараазында тускай эртемнерге; математикага, орус дыл болгаш литературага, биологияга, педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказынга 1-ги курска өөредири-биле студентилер хүлээп алырын чарлап тур.

Киреринин шылгалдаларын июнь 3-тен 14-ке чедир дараазында эртемнерге чорудар.

«Математика» тускай эртеми — математика (бижимел болгаш аас-биле), физика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле);

«Орус дыл болгаш литература» тускай эртеми — орус дыл болгаш литература (бижимел болгаш аас-биле), ССРЭ төөгүзү (аас-биле), даштыкы дыл (аттестат ёзугаар) азы тыва дыл (аас-биле);

«Биология» тускай эртеми — биология (аас-биле), химия (аас-биле), физика (аас-биле), орус дыл болгаш литература (бижимел-биле);

«Педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы» тускай эртеми — орус дыл болгаш литература (бижимел болгаш аас-биле), математика (аас-биле), ССРЭ төөгүзү (аас-биле),

Тайылбыр: тыва дылга өөренир бөлүкке тыва дылды (аас-биле) немей дужаар.

Билдириишкинни чарлалды парлаан хүнүнде эгелээш, 1978 чылдың июнь 2-ге чедир хүлээп алыр. Билдириишкинге дараазында документилерни кожар: ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл дептериниң хеолгазы, медицина шынзылгазы (№ 286 майык ёзугаар), ажылдап турар черинден характеристика, билдириишкин болгаш 4 фото-чурук (3×4 см хемчээлдиг).

Дараазында адресче документилерни чорудар: **Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 34, пединститут, бот-өөредилгелиг салбыр, телефон 2-20-36.**

РЕКТОРАТ.

БАЛГАЗЫНДА № 2 көдээ профессионал-техниктиг училище 1978—1979 өөредилге чылында дараазында мергежилдерге сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

III КЛАССТЫҢ ТРАКТОРИСТ-МАШИНИЗИ — дугуйлуг болгаш илчирделиг тракторларга, оларның сөөртүр агрегаттарга, комбайннарга, транспорт тракторларынга ажылдаар кижилерни белеткээр. 16 хардан өрү назылыг, 6—10 класстар дооскан кижилерни хүлээп алыр.

МАЛ ФЕРМАЛАРЫНЫҢ ЭЛЕКТРОМОНТЕР МЕРГЕЖИЛДИГ МЕХАНИЗАТОРУ — бо салбырны дооскан кижилер мал фермаларынга механизаттаан ажылдарны күүседир, иштики электри болгаш чырыткы ажылдарын харыылаар, көжүг дериг-хөрекселдерлиг дизель тракторларынга ажылдаар, машиналарның болгаш дериг-хөрекселдериниң техниктиг ажаалдаын кылыр, шугумнар болгаш схемаларны помчуп билир, автомашинаны башкарар кижилер болур.

Өөреринин хуусаазы 2 чыл. Ажыл-агыларның чоруткашы, 16 хардан өрү назылыг, 8-тен өрү класс дооскан өолдарны болгаш уругларны хүлээп алыр.

Училищеге өөренип киргеннерни хүнде үш катап чемгерер, иштки чуртталга чери, идик-хөп болгаш стипендия-биле хандырар.

Училищени шылгарал-биле дооскан кижилерни оларның күзелин ёзугаар Ачинскиниң индустриал-педагогика техникумуне күрүненің долу хандырылгазынга чорудар.

Училищеде техниктиг чогаадылганың, ҳран түүлдүң бөлүгүмнери, хол бөмбүүнүң, хостуг хүрештиң, стол теннизиниң, шыдыраавың спорт секциялары ажылдап турар.

Директорнуң адынга чорудар билдириишкинге: билиниң дугайында херечилелди, паспортун азы төрүттүгениниң дугайында херечилелди, өг-бүле байдалының дугайында шынзылганы, өөредин чорударының дугайында совхозтан шынзылганы, 286 хевириниң эмчи шынзылгазын, ада-иелериниң хүлээлгезин кожар.

Кичээлдериниң эгелээри сентябрь 1.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Таңды район, Балгазын суур, № 2 КПТУ.

Телевидение

МАЙ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00 — «Ye». Информастыг программа.
10.35 — Эртенги гимнастика.
10.55 — «Горнистер, кайда силер?».
11.25 — «Голубка». Хөй сериялыг уран-чечен фильмниң 3-кү сериязы.
12.30 — Молодаанның күрүениң опера болгаш балет театрының артистериниң концерти.
13.10 — 16.00 — Чаңсар.
16.00 — «Ленин аттыг». Документалдыг фильм.
16.30 — «Бодап, билип, кылып ал».
17.15 — «Шыдыраа школазы».
17.45 — «Көдээниң ажыл-хөрөө болгаш айтырыглары».

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тыва неделя». Информастыг программа.
18.35 — Мультфильм.
18.40 — «Сылдысчыгаш». Уругларга программа.
19.10 — Телемедээлер.
19.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30 — Медээлер.
19.45 — Бокска делегей чемпионады. Чартык шүүлде. Белградтан дамчыдылга.
20.30 — БССР-ниң алдарлыг артизи В. Кучинский ырлаар. Минскиден дамчыдылга.
20.50 — «Фаштомнар» дескемнерге удур». Ливандан репортаж. Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы Ф. Сейфуль-Мулюков чорудар.
21.20 — «Голубка». Урал-чечен фильмниң 4-кү сериязы.
22.30 — «Ye». Информастыг программа.
23.00 — «Салют, фестиваль». Аныяктарга программа.
00.30 — 01.10 — «Танцы залы». Төнчүзүнде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-авилел радиозунуң уругларның улуг хорунуң киржилгези-биле пионерлер концерти. Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Попов.
19.00 — «Москва болгаш москвачылар».
19.30 — 20.50 — «Порт-Артур». Телешин. 2-ги сериязы.

Ажаар

Бөгүн республиканың чамдык черлеринде хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барының үүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 7—15 метр чедер. Агаарның температуразы 3—8, чамдык районнарга 9—14 градус чылыыр.

Кызылга аяс хүн болур. Соңгу-барының үүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 10—15 метр чедер. Агаар хүндүс 10—12 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

Афиша

МАЙ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Ылгалы чартык шак» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сөөлгү ийи» 10.00, 11.30, 15.20, «Чаагай сеткил» 13.00, 16.50, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Суг адаалдағы амыдыралдың кадыны» 10.00, 15.00, «Можудан келген эмчи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шортанның айыткалы-биле» 15.00, «Ынакшыл ужуруудан» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Ковшак дугайында бодал. Карпаттар, Карпаттар» 16.00, 19.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культурэ киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлегүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 146.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00187.